

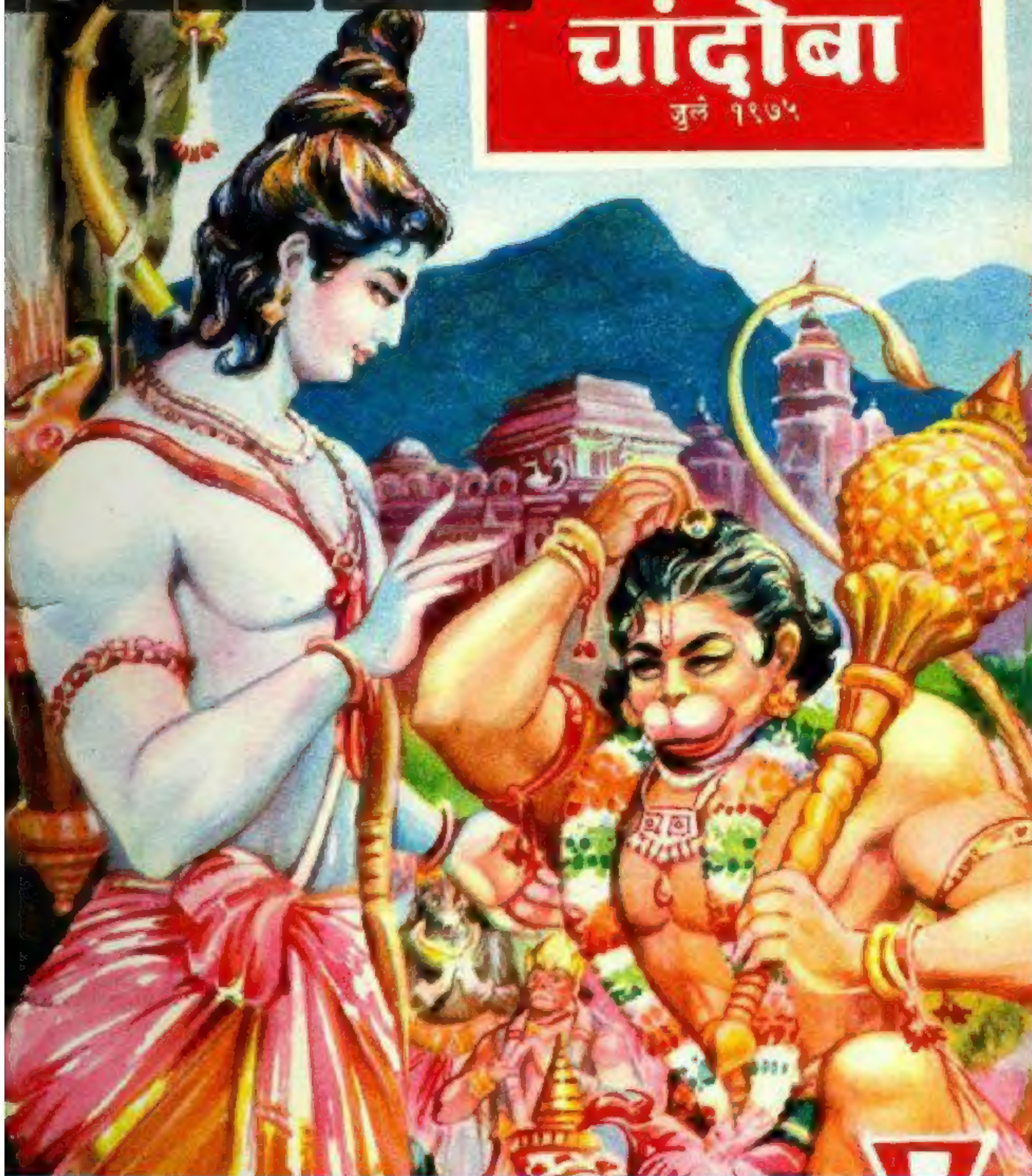

/ 64

चांदोबा

जुलै १९७५

मित्रभेद

[२३]

नागकुमाराची गोष्ट

राजगृह नामक गावी देवसर्मा नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याला मूल-बाळ नव्हते म्हणून त्याची बायको नेहमी मुसमुसत कोठेतरी कोपऱ्यात पडून राही. देवसर्माला ते पाहवले नाही. एकदा तो बायकोला म्हणाला-“अग! थसं सनाला लावून घेऊन कसं जालेलं? निराश होऊन भागणार नाही. मी पुत्रकामेष्टी यज्ञ कातो आणि देवाला प्रसन्न करून पुत्र-जन्माचा घर मागतो. जेव्हा आपल्याला भरनासारखा सुवर्ण, बृहस्पतीसारखा बुद्धिमान आणि बलभीमासारखा वलवान मुलगा देईल.”

ते ऐकून त्याच्या बायकोला फार आनंद झाला व देवावर सर्व भार टाकून तिने मनाचे समाधान करून घेतले.

सांशितल्या प्रमाणे त्या ब्राह्मणाने पुत्र-कामेष्टी यज्ञ केला आणि आश्चर्य म्हणजे त्याच्या बायकोला खरोखरच दिवस राहिले. बातां आपल्याला मुलगा होणार या आनंदात ती बाई आपले सर्व दुःख विसरून गेली. परंतु तिच्या पोटी पुत्ररत्न जन्माला येण्याऐवजी एक नाग जन्मला. त्या सापाला पाहून शेजार-माहेरच्या बायका म्हणल्या-“त्या सापाला काढा घराबाहेर! हा अप-शकुन आहे!”

परंतु त्या बाईने आपले रक्त अटवून पोटात दाढविलेल्या त्या सापाला घराबाहेर काढायचे नाकारले. तिने त्याला एका मडक्यात ठेवून लहानाचा मोठा केले. त्याला ती दूध, लोणी वगैरे गोरस घाडेल्या प्यायला घाली. तो पोष्टिक आहार मिळाल्याने तो नाग रूप भोठा न बलिष्ठ झाला.

काही वर्षे लाटल्यावर शेजारच्या एका मुलाचे लग्न झाले. ते पाहून ब्राह्मणाला त्याची बायको म्हणाली-“तुम्हाला सऱ्या जगाची काळजी अरुहे, घराचीच काळजी नसते. आपल्या मुलाच्या लग्नाची गोष्ट कधी काढलीत का कोणाजवळ?”

ब्राह्मण म्हणाला-“अग! सापाला कोण आपली मुली देणार? घाताळलोकान जाऊन वासुकीजवळ त्याच्या मुलाला मागणी घालावी लागणार!”

ते ऐकून बायको छायी बडवून रडू लागली. ते पाहून ब्राह्मणाला राहवले नाही. तो बायकोच्या प्रेमाखातर आपल्या नागकुमारासाठी मुलीच्या शोषार्थ निघाला.

बरेच दिवस फिरत राहल्यावर तो ब्राह्मण कुटुंबात नावाच्या एका गावी आला. तेथे त्याचा एक मित्र व नातेवाईक असा एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे, त्याच्या घरी आला. त्या दिवशी स्नानसंज्याची आटोपून जेवणखाण करून तो त्याच्याच घरी राहला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी उठून तो पुढल्या मुक्कामावर निघाला, तेव्हा त्याच्या मित्राने त्याला विचारले-“यण काय रे तू आलास कसासाठी आणि निघालास कोठे? काहीच बोलला नाहीस की!”

“मी आपल्या मुलासाठी नववूष्या शोषार्थ निघालो आहे.” ब्राह्मण म्हणाला.

“एवढेच ना! मग माझी मुलगी आहे लग्नाची. पद्मा तर नभशासारखी सुंदर आहे. आपली आर्थिक स्थिती व वय वगैरे सारखे आहे. आपली परस्परांची ओळख आहे, परस्पर व्याही ज्ञायला काय हरकत आहे?” त्याने विचारले.

ब्राह्मण त्या गोष्टीस आनंदाने कबूल झाला. त्या वधूला व तिच्या दासदासींना तो बरोबर घेऊन राजगृहाला निघाला.

वधूचे रूप पाहून तिचे लग्न एका साधाशी करून देणार असल्याचे ऐकून शेजार पाजारचे लोक व गावकरी चकित झाले आणि त्या ब्राह्मणाच्या घरी जमा झाले. सर्वांना फार वाईट वाटले. म्हणाले-

“न्याय, नीती, धर्म थोडा तरी पाळणारे अशा देखण्या मुलीचे लग्न कधी सापासी करून देतोय का?”

दासदासांनी ती गोष्ट वधूला जाऊन सांगितली. जमलेले लोक त्या मुलीला पाहून हळहळले. त्यांच्यातली जी बडेल-भारी मंडळी होती ती म्हणाली-“हे पहा, या मुलीला सोडविलेच पाहिजे. त्यासाठी अलभयोग कराना लागला तरी हरकत नाही, परंतु तिच्या आधुण्याचे मातेरे होऊ देता काय नये.”

हे सर्व ऐकून ती मुलगी-“तुम्ही सर्व कृपा करून आपापल्या घरी जा. राजा जी आज्ञा करतो ती कधी मागे घेत नाही. सज्जन मागूस जे वचन देतो ते कधी भंग होऊ देत नाही. तसेच कन्यादत्त हे एकदां झाले की ते मागे घेणे शक्य होत नाही, असे थोरामोठ्यांचे म्हणणे आहे. दैवाची जी इच्छा असते तेच होते. विधिलिखित असते ते कधी पुसले जात नाही. पुष्पकाचे भरण देवच बवलू शकले नाहीत!”

“ती पुष्पकाची काय गोष्ट आहे?” जमलेल्या लोकांनी तिला विचारले. त्या बघून पुष्पकाची कथा सांगितली ती अशी :

पुष्पकाची कथा

इंद्राकडे एक सकल विश्वासपात्र एक सुंदर पोपट होता. त्याचे नाव पुष्पक असे होते. एकदा तो इंद्राच्या मांडीवर बसून श्रोतव असतां, यमाला पाहून उडून गेला. “असा को रे पळालास?” देवांनी त्याला विचारले. तो म्हणाला-“प्राणीभावाचा जीव हरण करणाऱ्याला पाहून पळून जाणार नाही तर काय करीन?”

तेव्हां देव यमाला म्हणाले-“तू पुष्पकाचा जीव घेऊन जाऊ नकोस!”

“मी काळ्याचा रोकर आहे. माझ्या हातात काही नाही. तुम्ही जाऊन काळाला पाहिजे तर विधारा.” अस म्हणाला.

त्यांनी काळाला जाऊन विचारले तेव्हा त्याने मृत्यूला जाऊन विचारायला सांगितले. देवांनी मृत्यूला विचारले. परंतु मृत्यूला पाहतांच पोपटाने प्राण सोडला.

तिलग्रा बहिणी

[११]

[राक्षसांच्या तळपरात आपल्या भस्मांचा व अंबनांचा काही एक उपयोग नाही हे तिलग्रा भावंडांना कळले. राजाने संसरेलेल्या पंचान्या महाय्याने आश्चर्यक अन्वयेने त्यांच्यावर आक्रमण व तिलग्रा भावंडांना त्यांना धावून त्याने त्यांना वगैरेच्यां पूर्वी करून टाकले. मुलीचा जोड लागला नाही, म्हणून दासगोत्र राजा व राणी दोघे काळजीत होते. पुढे-]

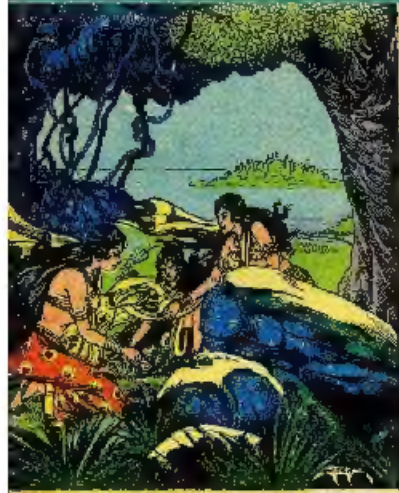
तिळी भावंडे राक्षसांच्या हातात साप-

इत्याचे व त्याने त्यांना आपल्या भाकड्या भावाच्या हातात दिव्याचे तळा-वातून हंसरूपात असलेल्या राजकन्या पहावच होत्या. बघवत पांडव्या भस्माची डबी काढून ते स्वतःवर शिंपडू लागला तेव्हाच राक्षस तेथे आला म्हणून भस्म विपडणे शक्य झाले नाही आणि खाली पडलेली डबी उचलून घेणे शक्य झाले

नाही म्हणून तिलग्रा भावंडांनी ती तेथेच सोडली होती. दोघां राक्षसांचे त्या गोष्टीकडे लक्ष गेले नाही हे देखील राजकन्यांनी पाहिले होते.

तेव्हां दोघे राक्षस आपापल्या मार्गाने निघून गेल्यावर त्या घरीबरानुस बाहेर जाल्या. परंतु त्यांना ती डबी सापडली नाही.

राजकन्या आश्चर्यचकित झाल्या. मुला-सिनी म्हणाली-“सग गेली कोठे ती डबी ?

ते ऐकून सुभाषिणी व मुद्दिसिनी दोघो एकदम म्हणाल्या—“एकू तर दे ती युक्ती!”

तेव्हां मुकेशिनी म्हणाली—“काही तरी करून त्या राक्षसाला तैथून हलवून बाजूला आणलं पाहिजे. आपण सर्व मिळून त्याला आकलं भेटू या आणि त्याला आपण नृत्य दाखविणार आहो! जसा त्याच्या मनात विश्वास उत्पन्न करू या. तो नृत्य पाहण्यात गेलं आला की आपल्या पैकी एकीने ते मंत्रवलेले पाणी त्या तिघांच्या पुतळ्यांवर शिंपडावे. त्यांना त्यांचे स्वस्वरूप लाभेल. राक्षसाच्या नकळत एकीने तिकडेच राहून हे काम करता येण्यासारखे आहे. पुढे काय कायचे ते त्या मुलांशी बोलून विचार करून ठरवू या.”

ते ऐकून मुद्दिसिनी म्हणाली—“तो सामान्य माणूस आहे का, आपल्या जालपात पडायला? आपण त्याला फसवून तिकडून दूर वेऊन गेलो समज, त्याच्या वाड्यात राहून हे सर्व करणे म्हणजे गप्पा वाडल्या का तुला? आपण जर का फसलो आणि त्या राक्षसाला आपण त्या मुलांना सामील आहो हे कळले तर आपण व ती भायडे सर्वांची बातां जगात कोणालाच कळणार नाही. ही युक्ती चांगली आहे, परंतु ती प्रत्यक्षात उतरणे मला अशक्य वाटते.”

खाबर मुकेशिनी म्हणाली—“ते ठीक आहे न! परंतु साहस केल्याशिवाय कोण-त्याच कामात कधी यश येते का? आपण संकटात अग्रोच पाहून थापकी काय मोठे संकट येणार आहे? अवलं केला तर कदाचित या संकटातून आपण मोकळे होऊ!”

दुसऱ्या दिवशी सरोवरातले सर्व हंस बाहेर आले. बाहेर आल्याबरोबर त्यांना मनुष्यरूप आले. तिळथा मुलींसारखीच ती जुळी किवा तिळी मुले होती. राक्षसाने त्यांना घेऊन आणून या सरोवरात टाकले होते. त्यांत मुले होती व मुली पण होत्या.

सर्व मुलांना मुद्दिसिनीने सरोवरात परत जायला आगितले. ती सरोवरात निघून गेली. उरलेल्या सर्व मुलीच होत्या. त्या सर्व मागील म्हणत फुले तोडीत राक्षसान्या वाड्याकडे जाऊ लागल्या.

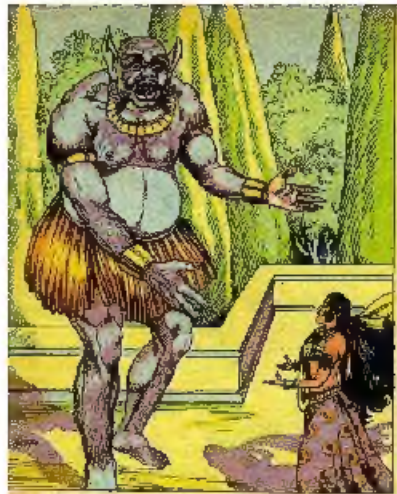
त्याचा आवाज ऐकू आल्यावर राक्षस त्यांच्याकडे स्वतःच आला. व म्हणाला—“कोडे निघालात तुम्ही सर्व? गाड्यावर सर्वांनी मिळून हल्ला करायचा विचार केला आहे की काय?”

मुकेशिनी सर्वांत पुढे होती. ती म्हणाली—“तुम्हासारख्यांचा तुला का-भ्याची कोण हिमंत दाखवील! नवीन तिळी मुले आली होती ना ती कोडे गेली, पण एकदा आली होती.”

ते ऐकून राक्षस खदखदो हसून म्हणाला—“कोडे गेली? यापूर्वी आले त्यांचे काय ताले??” असे म्हणत राक्षस त्यांना आपल्या वाड्यात बोलावून घेऊन गेला आणि ते तिचे वगडाच्या मुर्ती होऊन उभे होते ते त्याने त्यांना दाखविले.

मुकेशिनी त्यांना पाहून म्हणाली—“वर आहे की रे, हे तुम्हें काम! परंतु एक संका आहे माझ्या मनात, आम्ही इतक्या जणी आहो, तरी नृत्ये वसू न कंटाळा येऊ लागला आहे आम्हांला. तुम्हा बावा बायका वळी की काय देणार आहे ना, तो वेऊन कां टाकीत नाही लवकर? हे कंटाळावणे जीवित अतोनेच वाट लागले आहे आम्हांला.”

आणि तुलां पाहून तर आम्हांला आश्चर्यच वाटते. वर्षानुवर्षे तु या वाड्यात एकटा या हगडाच्या मूर्तीवर पाहारा देत उभा किंवा दसलेला असतोस!"

ते ऐकून राक्षस म्हणाला—"मलासुद्धा कंटाळा वाटतोच. कंटाळा येत नाही. असे वाटले का, तुम्हांला? पण काय करणार? ही जागा सोडून गेली तर कुम्हांला सर्वांना वळी देण्यापूर्वी माझाच गळा कापील माझा दादा. काय करावे, माझं गळाच मुक्त नव्हते झाले आहे."

सुकेशिनीला जणू काही पाहिजे होते तेच उत्तर मिळाले. म्हणाली—"किती दिवस न तरी असा राहणार? काही वेळ

आमच्याबरोबर भोकळेपणाने गप्पा मारायला आतास तर काय बिचबळे? तुजी करमणूक नाही का करून देऊ आम्ही? तुजी करमणूक व्हावी म्हणून आम्ही नाच आणि गाऊमुद्धा. आम्हांला सुद्धा काही वेळ बिरंगळा होईल. ये तर गमन व्हायला." या शब्दांत तिने राक्षसाच्या मनात उत्साह उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न केला.

"वापरे वाप! म्हणजे हा वाडा सोडून येऊ म्हणता? मी एवढा होळ्यात तेल घालून पाहारा देतो आहे, तरी ही पोर माझ्या होळ्यात घुळ टाकून वाड्यात नाही का शिरली? आता वाडा सोडून कोठे गेली तर मेलोच!" राक्षस म्हणाला.

"तुम्हा हा केवळ भ्रम आहे, भ्रम! कोणी या वाड्यात पाऊल तरी टाकू नको का? आलाच समज, तुम्हा हातात सापडणारच! जाताना कोठे? जर ते असू दे, काही वेळ आमच्या पैकी कोणी पाहारा बिला तर चालल की नाही? आमच्या बरोबर काही वेळ गमन करून पुन्हा ये आम्हाला जागेवर पाहण्याला." सुकेशिनी म्हणाली आणि ते राक्षसाला आवडल्यासारखे भासले.

"तरमग, माझ्याऐवजी पाहारा कोण देईल म्हणतेस?" त्याने विचारले.

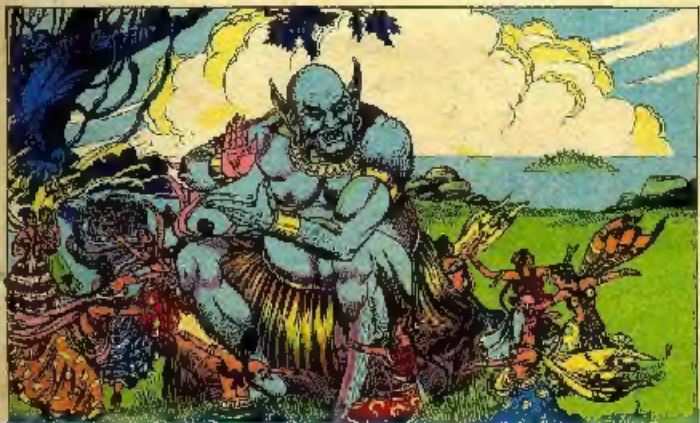
पड्यात राहून म्हणाली—"आणखी कोण विचारतोस? आमची अक्का आहे ना!" त्याप्रमाणे सुहासिनीला वाड्यात सोडून त्या सर्वांच्याबरोबर राक्षस सरोवराच्या बाजूला निघाला.

सरोवराच्या काठी त्यांनी राक्षसाला भक्षोमच बसविले आणि चारीबाजूला वेढोळे कडून नृत्य करू लागल्या. त्यांच्या नृत्यगानात राक्षस मग्न होऊन गेला. म्हणाला—"बरदोज असे गाणे म्हणायला आणि नृत्य करायला काय हरकत आहे?"

दररोज तिथीपैकी एक राक्षसाऐवजी पक्षाण्यासाठी वाड्यात जाऊन बसू लागली आणि राक्षस त्याचे नृत्यगान व्हायला येऊ

पावला. चार दिवस अनेक गमतीत गेल्यावर राक्षसाच्या मनात संका राहली नाही. वाडा सोडून जायला तो भीत असे, परंतु त्याला थोडीवेळीच भीती वाटत नाहीशी झाली. आता तर तो स्वतःच बाहेर येऊन त्यांना बोलावून गावला व नाचायला सगं लागला. ते ओळखून सुकेशिनीने आपला डाव टाकायला हीच संधी असल्याचे ठरविले.

आतापर्यंत ठीकच होते. तिळी भाबडे दगडाच्या मूर्ती होऊन गेली होती त्यांच्या- बर मंत्रबलले पाणी टाकून त्यांना त्यांचे स्वस्वरूप येण्यासाठी काय व कसे करता येईल, याचा ही विचार करू लागली आणि आणायचे म्हणजे कोठून तरी एखादे

भांडी किंवा पातेले आणावे तर राक्षसाची नजर चुकविणे कठीण, तरमग काय करायचे? पुन्हा ती विचारात पडली. परंतु मुकेशिनीसारख्या दुशमर मुलीला हे काम काही तसं मोठं नव्हते म्हणा! तिच्या युक्ती मुचली.

दुसऱ्या दिवशी राक्षसाला बोलावून आणायला निघतांना मुकेशिनीने आपल्या पदराचे टोक त्या भंबवलेल्या सरोवराच्या पाण्यात छल बुडवून घेतले. नंतर दुसरे टोक सुडां पाण्यात बुडवून घेतले.

अशा तऱ्हेने सर्व तयारी करून घेऊन मुकेशिनी राक्षसाकडे गेली. म्हणाली—
“आज पाहूरा राक्षसी पाळी माली आहे.

मी तसने वेळी माझ्या बहिणीचे नृत्य मुला कसं काय आवडले ते मला परत आल्यावर सांग, बरे का!”

“सांगतो हो!” असे म्हणत राक्षस एक क्षणभरही तेथे न थांबतां सरोवराकडे गेला. त्याला येताना पाहून सरोवरातल्या राजकन्या नृत्यगान करण्यात मग्न झाल्या.

राक्षस वाड्यातून निघून जातांच मुकेशिनी वगडाच्या मूर्ती आलेल्या तिळघा भावंडांकर भंबवलेले पाणी शिंपत्रण्यासाठी घाबली. तिने पाणी शिंपवले. दुसऱ्या क्षणाला त्यांना स्वस्वरूप लाभले. ते आश्चर्यचकित होऊन म्हणाले—“तू इकडे कधी काय आलीस? तो राक्षस कोठे गेला?”

तेव्हा मुकेशिनीने टाकलेला डाव व त्यांत तिला मिळालेल्या यशाचे वर्णन घोडन्याड सांगितले व म्हणाली—“तो नृत्यगानात स्वतःला विसरून गेल्याचे पाहून त्याला कसे डार करता येईल याचा विचार करता आला तर करा” तिने तिळघा भावंडांना सुचविले.

“ते आतां शक्य होईलसे वाटत नाही. कारण मस्मे व भंबवलेले अंजन वगैरे आता आहे कोठे?” उदयन म्हणाला.

भस्माची गोष्ट मुकेशिनी स्वतःच विसरली होती. उदयनने त्या गोष्टीची आठवण

करून देताच ती म्हणाली—“होय ते तर आहे. बरे मग याला शस्त्रं करू या. तुम्हांला पुन्हां वगडाच्या मूर्ती करून जाते. उद्यां येतांचा भस्म घेऊन येते.”

ते ऐकून तिळघा भावंडांना फार आनंद झाला. लगेच तिने भिजलेल्या पदराचे सरोवरातले पाणी त्यांच्या तोंडात पिळले. ते पुन्हां वगडाच्या मूर्ती होऊन गेले.

तेवढ्यात राक्षस तिकडे आला व म्हणाला—“तू काही म्हण, तू असलीस म्हणजे जी मजा वाटते ती नाही बाली आज” तो मुकेशिनीला म्हणाला.

“खरंच का? की थूटा करतो आहेस? तरमग मी तक्की घेईन. मी आपल्या जवकालाच इकडे पाहण्याला पाठवीन.” असे म्हणत मुकेशिनी सरोवराकडे निघून गेली.

त्यानंतर तिची राजकन्यांनी भस्म आणायचे ठरविले आणि तिचीनी तो खट्टा खणून पाहिला तर तेथे ती डबो सापडली नाही. त्यांना काय करावे काही सुवेना. तेव्हा मुकेशिनी म्हणाली—“आपण अशा विचार करीत बसून राहली तर काय उपयोग? आज वाड्यात पाहण्याला तूच जा. जे पडले ते त्या मुलांना सांग. त्यानंतर ते बांगतील तसे पुढे करू या.” असे सांगून तिने सुभाषिणीला पाठविले.

सुभाषिणी ते भंबजल घेऊन गेली. तिने तसाच पदर आणि साडीचे दुसरे टोक भिजवून घेतले होते. तिने वाड्यात जाऊन राक्षसाला बाहेर पाठवून दिले व वाह्याचाला म्हणून सांगून त्याच्या जागी बसली. तो निघून गेल्याबरोबर तिने वगडाच्या मूर्तीवर पदराचे पाणी पिळून शिंपवले. परंतु तिने भंबजल पिळण्या ऐवजी सरोवरातले पाणीच चुकून पिळले. म्हणून वगडाच्या मूर्तींना त्यांचे स्वस्वरूप लाभले नाही. “बरे रे! केवढी मोठी चूक केली मी?” म्हणत तिने आतां भंबजल पिळले. लगेच तिची भावंडे स्वस्वरूपात आली.

तेव्हां मुभाषिणीने मस हुरहत्याचे रक्षणा सांगितले आणि मंजळा ऐवजी सरोवरातले पाणी चुकून प्रभव शिंपडल्याचे सांगितले.

ते ऐकून उदयन म्हणाला—“बाबा असे बला की आपल्या सर्व प्रयत्नात विघ्नच पेटत आहेत. नाहीतर पदोपदी असे अप-
घटन का घडत आहे?” त्याच्या आवा-
जात थोडी निराशा होती.

मध्ने निशीच म्हणाला—“पण न बाबंदा काय झाले? बेव भाग्यी सत्यपरीक्षा घेत आहे, एवढेच. बोडघासाठी आपण असे निराश होणे बरोबर नाही.”

“वरं तर राक्षस पुन्हा वाडघात पोचल्याच्या आत अत्यंत स्वतःचा बचाव करून वेळे पाहिजे, माही...! असे तो म्हणत होता.

परंतु मुभाषिणी मध्नेक म्हणाली—“मला एक मुक्ती सुचते आहे. बेवे ब्या इतर दगडाच्या मुर्ती आहेत. त्यातल्या तीन उचलून या जागी बाचून ठेवाय्या. तो

हत्तीसारखा देहाचा माठा आहे. पण त्याची बुद्धी हत्तीसारखी सूक्ष्म नाही. नुसते बटाटे भरले आहेत डोक्यात त्याच्या. आपण मुर्ती उचलून ठेवल्या तर त्याला मुक्तीच कळणार नाही. तुम्ही विघे त्या झाडीत बाऊन लप्या. ती वाडघात गेल्याबरोबर तुम्ही भाग्यी बाहो तिकडे या. त्यानंतर काय करावे ते ठरवू.”

मुभाषिणीने सांगितलेला उपाय बरा आहे म्हणतांच ते देखीक चांगला आहे म्हणाले. उशीर करताका मागली असा विचार करून, तिळी भाबडे व मुभाषिणी चौकांनी मिळून दगडाच्या तीन मुर्ती बाचून त्यांना राक्षसाने ठेवले होते, त्या जवळी बाचून ठेवल्या आणि बाहेर येऊन एका झुडपाआड बसले.

काही वेळाने राक्षसाने पाच येऊन मुभाषिणीच्या परत जायला सांगितले. मध्नेच मुभाषिणी तिळी भाबडे होती तेचे मेली आणि त्याच्याबरोबर सरोवरात निघून गेली.

राजयोग

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाबळक मेल्या, घेत लांछावर काढून घेतले आणि मोनघणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां वेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! नशिवात बं लिहिलेले असते ते छोटे ठरविण्यासाठी केलेले सर्व प्रयत्न असे निष्फळीची यत्नात, जगदी तसेच ते खरे ठरविण्यासाठी केलेले प्रयत्न देखील निरर्थक असतात. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला हका माणसाची मोष्ट सांगतो. मूळत देखून ऐक.” असे सांगून वेताळ मोष्ट हांगू लागला.

फार पुर्वी चंद्रपूर नावाच्या गावी मंदनवर्मा नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला बरेच दिवस मूल ज्ञाने नाही. परंतु पुरकळ नवस चवरे केव्हावर एक मुलगा झाला. तेव्हां राजाने आवडला दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून त्याची अश्वकुंडली

देखताच तो म्हणाला—

तयार करून आणायला सांगितले. ज्योतिषी घरी गेला आणि त्याला त्याच वेळी मुलगा झाला असल्याचे कळले. तेव्हा त्याने आपल्या मुलाची जन्मकुंडलीमुद्रा तयार करायचे ठरवून पंचांग काढले आणि ग्रहनक्षत्र वगैरे पाहून दोन्ही जन्मकुंडल्या तयार केल्या. तेव्हा त्याला दोन्ही कुंडल्या पाहून आश्चर्य वाटले.

त्याच्या मुलाला वीस वर्षांनी राजयोग होता, तर युवराजाला त्याच वेळी दोन यमगंड होते. ज्योतिष्याने प्रथम दोन्ही कुंडल्यांचे फलित जसे आहे तसे राजाला सांगण्याचे ठरविले. परंतु थोडा विचार केल्यावर खरे सांगणे बरोबर नाही असे त्याला वाटले. कारण त्याच्या मुलाच्या

कुंडलीतल्या राजयोगाचा आणि युवराजाच्या कुंडलीतल्या यमगंडाचा परस्पर काही तरी संबंध तर नाही ना, अशी एक शंका त्याच्या मनात आली. नंतर त्याला असेही वाटले की राजा ग्रहदोष दूर न्हावा म्हणून सांती वगैरे करील किंवा आधीच राज्याभिषेक करील.

असा विचार करून ज्योतिष्याने राजाला खोटे भविष्य सांगितले. आणि म्हणाला— "महाराज! युवराजांची कुंडली दिव्य आहे. पातु विसावे वर्ष लागल्यावर त्यांचा राज्याभिषेक वगैरे करावा त्यापूर्वी केल्यास अनेक अरिष्टे येण्याची शक्यता आहे."

युवराजाचे नांव आनंदवर्मा आणि ज्योतिष्याच्या मुलाचे नांव सुंदरसेन असे ठेवण्यात आले. दोघांचा विवाहसंयोजनास एकाच गुरूजवळ झाला. बोधे विद्याभ्यास संपवून सर्व विद्यांत प्रवीण झाले. दोघांना विसावे वर्षे लागले.

एके दिवशी ज्योतिष्याचा मुलगा सुंदरसेन आपल्या वडिलांना म्हणाला— "बाबा! मला ज्योतिषशास्त्रात चांगले शांडिल्य संपादन करण्याची इच्छा आहे. म्हणून काही दिवस देशाटनास जावे म्हणतो."

बाप म्हणाला— "जायला हरकत नाही, परंतु सहा महिन्यात परत आले पाहिजे. ते शक्य नसेल तर जाऊच नकोस."

सुंदरसेनाने त्या गोष्टीस होकार दिला आणि देशाटनास निघाला.

सहा महिने लोटले तरी सुंदरसेन परतला नाही. ज्योतिष्याला काळजी वाटू लागली. आणखी पाच महिने लोटले. तरीदेखील सुंदरसेन परत आला नाही. युवराजांवर कोणत्याही प्रकारचे अरिष्ट आले नाही. याशिवाय आणखी दोन महिन्यांना युवराजाचा राज्याभिषेक करण्याचे ठरले असल्याचे राजाने जाहीर केले.

ज्योतिषी काळजीत पडला. आपले ज्योतिष्य खोटे होणे शक्य नाही अशी त्याची खात्री होती. आनंदवर्मा थोड्याच दिवसात मरणारच. त्याचे मरण टळणे शक्य नाही. त्याच बरोबर आपल्या मुलाचा राजयोगदेखील अटळ आहे.

आपले ज्योतिष्य खरे ठरावे यासाठी प्रयत्न करण्याचे ज्योतिष्याने मनाशी ठरविले. त्यासाठी त्याने मनात एक व्रत ठरविले.

युवराज दररोज संध्याकाळी राजोद्यानात फिरायला जाई आणि तेथे एका झाडाखालच्या चौथऱ्यावर येऊन बसे. ही गोष्ट ज्योतिष्याला माहीत होती. म्हणून त्याने एक वगड एका दोरीला बांधून त्या झाडाच्या खंड्याला युवराजाच्या ठीक

लपवून ठेवला. दोरीचे दुसरे टोक दूरच्या एका झाडाजवळ ठेवून स्वतः ज्योतिषी ते पकून बसला. युवराज आनंदवर्मा निष्पत्तिसापेक्षाने त्या झाडाच्या चौथऱ्यावर येऊन बसला. ज्योतिष्याने युवराज बसल्याबरोबर दोरीचे दुसरे टोक सोडून वगड खाली सोडला. त्याच वेळी युवराज एक फळ तोडायला म्हणून पुढे गेला आणि त्याच्या पाठीमागे चौथऱ्यावर दगड पडला. युवराजाने मागे वळून पाहिले तेव्हा दगडाला दोरी बांधलेली दिसली. दोरीचे दुसरे टोक वर लोंबकळत होते. त्यावेळून कोणीतरी आपला वध करण्यासाठी तो कट

ोडायला येत होता असे त्याला वाटले. त्याने दगड तोडून पाहिला. तेव्हा त्याला दगडाच्या पाठीमागे युवराजाचा अर्धातक सहा

आला. परंतु युवराजाने त्या गोष्टीचा गवगवा केला नाही आणि गुपचुप राजकाड्यात परतला.

ज्योतिषीभाय त्याचा प्रयत्न फुकट गेला म्हणून खूप हळहळला. त्याचे डोके फिरव्यासारखे झाले. त्याने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही आणि एक सुरा पेऊन काळोख पडल्यावर राजवाड्यात शिरला. गंमत अशी की त्या दिवशी वाड्याची सर्व दारे उघडी होती आणि पाहरेकरी दाराद्वार झोपले होते. म्हणून ज्योतिषी सगळ्या युवराजाच्या झोपण्याच्या खोलीत गेला आणि गड झोपलेल्या युवराजाच्या छातीत सुरा भोसकण्यासाठी सुरा

उगारला. परंतु आश्चर्य म्हणजे युवराजाने ज्योतिष्याचा तो हात वरच्या वर घट्ट धरून ठेवला. सर्व पाहरेकरी आले व त्यांनी ज्योतिष्याला कैद केले.

युवराजाने ज्योतिष्याला विचारले की त्याच्या खुनाचा विचार त्यांच्या मनात कसा काय आला? तेव्हा ज्योतिष्याने सर्व गोष्टी सविस्तर सांगितल्या व म्हणाला— “माझा तो प्रयत्न हुकला. यावद्दल देवालाच दोष देण्याशिवाय दुसरे काही करण्यासारखे नाही.”

परंतु युवराज म्हणाला— “तुमचे ज्योतिष्य चुरूले असे कां म्हणतां? तुमच्या मुलाला राजयोग आहे तर तों माझ्याच हुक्याच्या गादीवर बसेल हे जे तुम्हांला वाटले ते चुकीचे होते. तो दुसऱ्या एखाद्या राज्याचा अधिपती झाला नसेल कशावरून? माझ्या-विषयींचे तुमचे भाविष्य खरे नाही का ठरले? माझ्यावर दोन गंडांतरे आली व त्यांतून मी वाचलो.

युवराजाने ज्योतिष्याच्या मुलाविषयी फक्त कल्पनेने म्हटले ते खरेच होते. ज्योतिष्याच्या मुलाने एका देशाच्या राजाला त्या देशाच्या बंडखोरांच्या हातून वाचविले होते. त्या राजाला मूल्याळ नव्हते. म्हणून त्या राजाने ज्योतिष्याच्या मुलाचा आपला वारस मानून त्याला

आपल्या गादीवर बसविले. म्हणूनच एक वर्ष लोटले तरी तो आपल्या बापाला दिलेल्या वचनाप्रमाणे घरी परत येऊ शकला नव्हता.

आनंदवर्मने ज्योतिष्याला कोणतीही विद्या वगैरे केली नाही व त्याला त्याच्या मुलाकडे न पाडविला आपल्याच दरबारात ठेवून घेतले. परंतु ज्योतिषीच तोंड दाखवायला लाज वाटत असल्याने आपल्या मुलाकडे निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा! त्याचा दोन वेळां वध करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या ज्योतिष्याला आनंदवर्मने कां क्षमा केली? देवात जे असते त्याला मरणसाचा प्रयत्न हा सहायक होतो, असे म्हणतात. मग ज्योतिष्याचा प्रयत्न अयशस्वी का झाला? त्याचे प्रयत्न अयशस्वी होऊन देवात होते तेच घडले. तेव्हा मानव यत्न फुकट म्हणावयाचा का? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून पुढील दिली नाहीस तर तुला परिणाम सहोतच आहे,

तुझ्या डोंक्याची धंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळ लागतील.”

विकसादित्य म्हणाला— “ज्योतिष्याचे मविष्य अमोघ आहे हे ओळखून आनंदवर्मा त्याचा दरबारात रहायला आग्रह करीत होता. ज्योतिष्याच्या होण्यात खुनाचे वेड शिरले होते एवढेच. त्याच्या मनात युवराजाविषय मुळाची भावना मुळीच नव्हती. त्यास त्याचा खुनाचा प्रयत्न अयशस्वी झाला. म्हणून आनंदवर्म्याने त्याला क्षमा केली. तो थोर मनाचा होता यात धंका नाही. ज्योतिष्याचा प्रयत्न अयशस्वी झाला असला तरी मानव प्रयत्न व्यर्थ म्हणता येणार नाही. कारण त्या प्रयत्नाचा परिणाम आनंदवर्म्याचा जीव बांघण्यात झाला आणि त्याच्या वरवी दोन गंडांतरे टळली.”

अशा तऱ्हेचे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अवृष्य झाला आणि पुन्हा झाडाळा जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

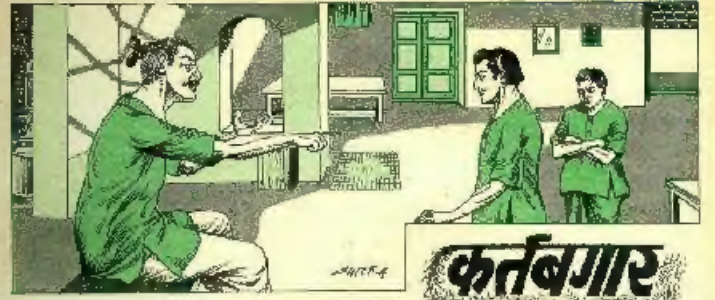
मंत्र्याचे चातुर्य

एका देशाचा राजा महापुरूष होता. तो प्रजेच्या हिताचे काही काम करीत नसे. कारण त्याच्यात ती सामकीच नव्हती. परंतु राजाचा मंत्री फार हुशार होता.

एकादा राण्यात बुध्दाळ पडला, तेव्हा राजाकडे आपले माग्याने येऊन वाली. जेणेने राज्याची कोळारे खुली करण्यास राजाचवळ विनंती केली. अजा पंते देऊन शास्य जारेदी कथयला देखोव तयार होती. अत्यंत देखील शिफारस केले. परंतु राजाने हुष्य प्रवले नाही.

राजा मंत्र्याला म्हणाला—“प्रजा कोठारे लुटीत की कथ ही शका वास्त आहे. तेव्हा कोठारातले सर्वे खाद्य परदेशात पाठविण्याची व्यवस्था करावी.”

मंत्र्याने सरकारी नोकरीकरवी कोठारातील सर्वे धान्य समुद्र किनाऱ्यावर पाठविले. काही दिवसांनी त्याने राजाला कळविले की जहाजे बहुत सर्वे धान्य समुद्रात बुडाले. ते ऐकून राजाने प्रजेला ते काढून न्यावना तंगायला काँगितले. तेव्हा मंत्र्याने धान्य प्रजेला वाटून टाकले.

एक गावी एक विधवा बाई होती.

तिला दोन मुलगे होते. मुले लहानच होती आणि तिने अंधारण घरले. तेव्हा बहिणीची चवकशी करायला तिचा भाऊ सोमेश्वर आला. बहिणीने भावाला मुलांना घेऊन जाऊन त्यांना मार्गाला लावामला सांगितले आणि कायमचे डोळे मिटले.

सोमेश्वर आपल्या दोघा बाच्यांना घेऊन घरो आला. त्याने त्यांना काही तरी उद्योगधंदा शिकवून मार्गाला लावामची रूप खटपट केली परंतु मुलांत पुढे यायची लक्षण दिसनात. सोमेश्वर काळजीत पडला.

सोमेश्वरला मीनाक्षी नावाची एक सुंदर मुलगी होती. त्या मुलीशी लग्न व्हावे असे दोघा भावांना वाटले व त्यांनी ती मोष्ट मामाजवळ बोलून दाखविली.

सोमेश्वर त्यांना म्हणाला—“तुमच्या

दोघांपैकी एकातही काही कर्तबगारी मला दिसली नाही. तुमच्यांपैकी कोणालाही मुलगी देऊन मी तिचा गळा कापू म्हणता का? तशी तिच्या लग्नाची मला घाई देखील नाही. तुम्हांला दोघांना मी चार वर्षांचा जवधी केतो. तुम्ही काही कामधंदा करा. तुमच्यांपैकी जो कोणी मला कर्तबगार दिसेल, त्याच्याशी मी मीनाक्षीचे लग्न करून देईन.”

ते ऐकून दोघे भाऊ कर्तबगारी करून दाखविण्याच्या हेतूने घराबाहेर पडले आणि परमाची निष्ठुन गेले.

मोठा रामू अनेक गावे हिडत शेवटी विजापुर नावाच्या गावी आला. तेथल्या देवळाजवळ आला तेव्हा देवाळात कोणाचे तरी पुराण प्रवचन चालू होते. एक बाह्यण एका उंच आसनावर बसून श्लोक वाचीत

होता आणि त्याचा चांगला अर्थ समजावून सांगत होता. त्याच्या खारी बाजूला लोक बसले होते आणि लक्ष वेढून त्याचे प्रवचन ऐकत होते. राममुखा इतरांवरील प्रेयसपर्यंत पुराण ऐकत बसला.

पुराणिक पुराण संपल्यावर मिशाले तेव्हा राम त्याच्या पाठोपाठ त्याच्या घरापर्यंत गेला आणि त्याचे पाय धुवून म्हणाला—“बला आपला शिष्य करून त्या आणि विद्याभ्यासासाठी खंड द्या.”

पुराणिक रामूला हात धरून उभा करीत म्हणाले— तुला विद्याभ्यास करायचा असेल तर मला शिकवायला आनंदच

तेव्हापासून रामून गुरूजवळ बसून विद्याभ्यास सुरू केला तो गुरूची सेवा करी आणि गुरू त्याला शिकवी काही खिचसांनी विद्याभ्यास संपवून राम रामशास्त्री झाला.

तिच्या शाकटा आज रंगीत बारीत गावं किरल्यानंतर रामपुत्राच्या धर्मशाळेत आला आणि तेथे चौथऱ्यावर येऊन बसला. त्याच वेळी कोणी मोठा माणूस धर्मशाळे-समोर येऊन उभा राहला त्याला पाहताच धर्मशाळेच्या व्यवस्थापक व इतर नोकर-चाकर त्याची विचारपूस करायला पुढे धावले त्यांनी त्याला नमस्कार केला, परंतु त्यांच्याकडे त्याने वळूनमुद्दा पाहिले नाही आणि एदीत पुढे निघून गेला.

रंगाला ते सर्व काही विचित्र वाटले त्याने धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला त्या माणसाविषयी विचारले.

व्यवस्थापक म्हणाला—“तो या गावचा सर्वात श्रीमंत साबकार आहे. वीस पिढ्या बसून साऊ शकतील एवढे वैभव जमा करून ठेवून बाहेर त्याने, म्हणून गावकरी त्याच्याशी नम्रपणे त्याची मर्जी सभाळून बोलतात.”

बैचे लोक कसाला जमनितात त्याचा अर्थ रंगाला कळला, त्याने विचार केला

कस मिळवायचे हे त्याच्याकडून जाणून घ्यायचे.

असा विचार करून तो घाबत घाबत त्याच्या पाठोपाठ त्याच्या घरी गेला तो त्या श्रीमंत साबकाराच्या नोकराचा भेटला आणि त्याच्या पदरी नोकरी देवविश्वास शिफारस करायला त्याने त्याच्याजवळ विनंती केली रंगाला त्या श्रीमंताच्या पदरी नोकरी मिळाली.

रंगीत नोकरी करू लागला, थोड्याच दिवसात त्याला आढळून आले की तो एक कवडीदेखील सोडीत नाही. फार लोभी आहे जवळ इतके पैसे असूनही त्याचा पैसाचा लोभ सुटला नाही पैसे मिळविण्यासाठी तो वाटल ते बरेवाईट

काम करायला तयार होता इतर नोकरा-कडून त्याला हे सर्व कळले.

सोमेस्वराने जो अक्षरी दिला होता तो संपत आला परंतु त्या तसे काही मिळवू शकला नाही त्याला काही काम-धंद्यासुद्धा आला नाही एक दिवशी त्या श्रीमंताच्या घराचे सर्व लोक व नोकरचाकर दारादूर झोपले होते त्या वेळी कसला तरी आवाज ऐकून रंगीत जाग झाला. वेळला काम मेईजे, असा विचार करून त्याने एक भांडे दोडके घेतले आणि आवाज आला, त्या बाजूला मांजराच्या पावळाने गेला.

दोघे चोर भितीला भोक पाडून जाव फिरले होते त्यांनी बरेचसे काही जमा

केले होते आणि ते घडून पडून जाण्याच्या तयारीत होते. रंगाला व त्याच्या हातातले दांडके पाहून ते बाबलून गेले. रंगान त्यांच्या टाळक्यात बांडके मारण्यासाठी उगारले मात्र एक बरी बरखर कापत म्हणाला 'तू आम्हांला मारू नकोस खोरीच्या मालाचा अर्धा बांडा दू. ये. आमचा जीव घेऊन तुला काय मिळणार?'

रंगा नरभक्ता मोठा वेळ काय करावे, त्याला भुवनेन खोरीच्या मालातला अर्धा बांडा घेई पाप आहे असे त्याला वाटले. परंतु पुन्हा त्याच्या मनात विचार आला, हे पैसे मिळवायला त्याच्या मालकाने काय झोड का पाप केले आहे. म्हणून त्याने अर्धा बांडा घ्यायचे मान्य केले खोरीची अर्धा बांडा त्याला दिला आणि ते पसार झाले रंगान आपला बांडा लपवून ठेवला.

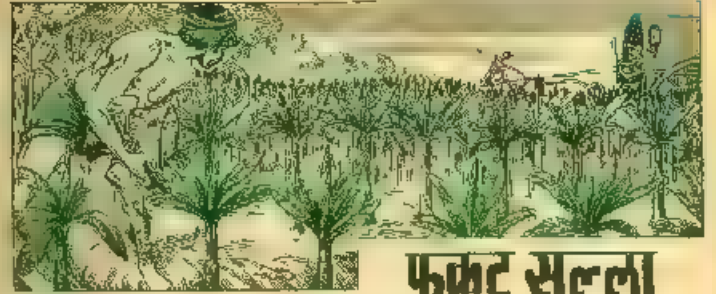
दुसऱ्या दिवशी मालकाने आपल्या सर्व गोकरींना खूप शिक्षा दिल्या. खोरीचा

पुतळ घाव करी, परंतु काही फरक झाला नाही.

काही दिवसांनी रंग मोकरी सोडून बाबत्या गावो जोरलल पर घडून आला त्याच वेळी रामसुद्धा परतला.

बाघात झालेला बवळ पाहून सोमेस्वर खूप झाला राम एक ग्रंथ काढून त्यातला एक इलोक वाचून त्याचा अर्थ सांगू लागला. विविध अर्थदेखील समजावून सांगू लागला. शेवटीच पांडित्य पाहून सोमेस्वर खूप झाला रंगाने आपल्या कर्तव्यगारीचे वर्णन करून सोमेस्वराच्या न्यायांची पिशवी ओतली. ते पैसे पाहून सोमेस्वरचे डोळे विपले त्याने पूर्वी कधी इतके पैसे पाहिले नव्हते म्हणून त्याने आमदाने आपल्या सुडीचे रंगाशी जडन करून दिले.

राम स्वतःशीच हुकला आणि त्याने स्वसुपीने आपल्या बाबट्याचा भावाचे लक्ष करून दिले आणि त्याच्या विड्या जेथे आदर होणे शक्य होते, ती जगा खोरीत निघून गेला.

फुफट सल्ला

नाकाला त्याच्या बाडबाडलापासून चालून आऊले, काय ते एक ओपडे होते त्याला लागून एक मोठे परडे देखील होते परड्यात त्याने केळीची रोपे लावली होती केळीची मोठे वाडून लॉगर लॉन लागल म्हणजे पाहणाराच्या मनाला आत्हाद होई.

एके दिवशी नाक आपल्या दावेत झाडांना पाणी लावत असता जमीन-दासची जुनी घोड्याची गाडी त्याच्या दावेसमोर येऊन उभी राहली, नाक चकितच झाला. गाडीतून जमीनदाराचे कुटुंब उतरले आणि जमीनदारांनी नाकाला हुक मारली.

नाक हात धुवून ते पुशीत पुडे आला. जमीनदारांनी त्याचे नाव विचारून घेऊन त्याला विचारले- "काय रे नाक! 'बर मी साडे साठ्यां वेते परंतु तका तुला ही ओपडी आणि हे परडे कदाळा, दंड नकोस' "

तुझ्या ओपडी बरोबर हे परडे विकतोस का आम्हांला?

नाकाला आश्चर्य वाटले तो काही बोलला नाही. जमीनदाराच्या कुटुंबाला आपल्या या ओपड्याची व परड्याची गरज का पडेली? त्याला कळेना.

"तु पैसाबद्दल मिंकोर काळ नकोस पांचवे खपे वेते!" ती म्हणाली.

नाकाला स्वतःच्या कानावरून विश्वास होईना. त्याच्या त्या आपटाला कोणी दोमन रूपयसुद्धा दिले नवते. परंतु तिने पांचवे वेळ केलेले पाहून त्याला काय उत्तर द्यावे, भुवनेन.

ती काही शिकत नाही हे पाहून कर्वाचित तेवढी रक्कम त्याला पुरे नसेल असा विचार करून जमीनदारीण म्हणाली- "बर मी साडे साठ्यां वेते परंतु तका तुला ही ओपडी आणि हे परडे कदाळा, दंड नकोस' "

नारुला ते ऐकून भोवळ आल्यासारकें झाले. साडे सातशे रुपये! ते बेऊन पाहिजे तो व्यापार करता येईल, त्याला वाटले.

तरी तोंडान तो होकार देत नाहीसे पाहून व त्याला पैशाचा मोह झाला असावा असे समजून जमीनदारीण भोवड्यासा रागात म्हणाली—'हं बघ! अगदी धवटची किंमत म्हणून सांगते, एक हजार देते. तू आपले शोपडे देलोस की नाही?' ते बोल.

नारु हांकाराची मान हलवीत म्हणाला—'सध्याकाळपर्यंत आम्ही शोपडे रिकामे करतो! तुम्ही सध्याकाळी येऊन शोपडे घ्यायला या!'

"सध्याकाळी पैसे पाठविले एका माणसाने रोवर!" असे सांगून जमीनदारीण लूच झाड्यासारखी माठीत बसून निघून गेली.

ती निघून गेल्यावर नारु आपल्या बायकोला अलवान मुदगुन्या झाल्यासारखा म्हणाला—'आपले नशीब उघडले!'

जमीनदाराची माफी लोंबडीसमोर बेऊन उभी राहली तेव्हापासून शंकरवाजारेचे लोक गंगेत पहायला जमल होते. त्यांनी सर्व नालज ऐकले होते ते नारुला आश्चर्याने विचारू लागले—'म्हणजे तू खरेच का शोपडे विकतस नारु?'

"एक हजार रुपये आत्तावर देऊ नको तर काय करू?" नारुने त्यांना विचारले.

"अरे अकलन्या कांध्या! तुझ्या या भिकार शोपटाची किंमत एक हजार रुपये दाखला जमीनदारीण का तयार झाली, कळले का तुला? काही तरी कायद्याची गोष्ट असल्याशिवाय ती दाई तुला हजार रुपये देईल असे वाटले होय तुला? वावा! तुझ्या परड्यातल्या केळ्यांवर तिची भजर वाहे काय वाटेल ते झाले तरी तू ही शोपडी सोडू नकोस. तुझ्या हिताचे म्हणून सांगतो बाहो. तुला वाज एक हजार दिवस आहेत. इतत सध्या हा शोपडीत

व द्यायला सांगितला आहे. पुरेल्या वेळ तो तिला दिसतो आहे! किन्तु एक दिवसापासून आम्ही सुद्धा ते एकतो आहो" सर्वांनी हा सल्ला घालला विला आणि तेथून निघून गेले.

ती सल्ला नारुला पटला त्याची बायकोसुद्धा म्हणाली—'ते म्हणाले ते बरोबर आहे. उद्या मुलीचे लग्न आहे वा शोपटातच कन्यादानाचे पुष्प विठाल पाहिजे!'

सध्याकाळी जमीनदाराचा नोकर पैसे घेऊन आला तेव्हा दोघा नवराबायकांनी शोपडे विकण्याचा विचार त्यांनी सोडला असल्याचे सांगितल्यावर नोकर आश्चर्य करीत परत गेला.

त्या दिवशी रात्री कांदीक लावून दोघा नवराबायकांनी सारी केळ्याची बग खणून काढली. शोपडीची जमीनसुद्धा खणून पाहिली. परंतु पुरून ठंबवलेला धनाचा किंवा सोन्याचा सांठा कोडे सापडला नाही. त्यांनी सर्व छप्पर चाटून पाहिले, परंतु काही सांपडले नाही.

उजाडल्यावर नारु आपल्या बायकोकडे व शोपड्याकडे पाहून रडू लागला की सोन्याचादीन्या आखेने सोन्याच्या किंमतीत जाणाऱ्या शोपड्याला मी स्वतःच्या हाताने माती मोलाचे केले.

"त्यात थंडून काय घेले हो? उद्या सकाळी त्या जमीनदाराणीला जाऊन भेटा आणि सांगा की मी शोपडे आणि परडे

एक हजाराला घायला तयार आहे " हायका म्हणाली

नारु जमीनदाराच्या घरी जाऊन जमीन दाराणीला म्हणाली- "हस्तचो अक्कल न बापरनां मी हतरांच्या डाव्याने चाललो आणि होपडे विवायचे नाही म्हणालो. आतां विकावे, म्हणतो आहे तुम्हाला

गोष्टीला त्याला नकार म्हणाला आणि तो बाईलाजित सपेची असल्याचे सांगून ती ते विकायला तयार नसल्याचे सांगितले त्याला अंदादरण म्हणून त्यानी तारुचे वडिलाजित ओपडे मला दाखविल होते " ती म्हणाली दोघांनी एकेक हजारानी पैस लावली होती व मी हारल्याचे मुद्दा जमीनदाराणीने

जमनेच मी म्हणतुन मी हारलो आहे

जमनेच मी म्हणतुन मी हारलो आहे

म. गो. वि.

ती हसका आणि म्हणाली- आता जमानदारीण पुन म्हणाली-नवकीच

म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि. म. गो. वि.

चंद्रद्वीपावरचा व्यापारी

चंद्रद्वीपावर राहणारा चंद्रमौदागर नावाचा

एक प्रसिद्ध व्यापारी हाक्याची मळमळ भुविदादादचे हस्तिवती सामान, कायद्याच्या वस्तू, तंबी चंदनी शकूड वगैरे माल हीन गळवतात भरून घेऊन सातशे खेलाशा-बरोबर जावा द्वीपाच्या प्रवासाला निघाला काही दिवस प्रवास सुखाचा झाला तिसऱ्या आठवड्यात एका समुद्रधुनीजवळ काही निचिच निचिच गोष्टी याचकळच्या नजरेत आल्या विवेकी व शहाणा चंद्रमौदागर ने सर्व पाहून काही बोलला नाही परंतु किती जाल तरी मानव स्वभावच एका दुसऱ्यावर त्याची भजर खिळलीच. त्याला पाण्यावर एक पांढरा हत्ती गावत असलेला दिसला त्या हत्तीचे दात सोन्याचे होते त्याने खेलाश्यांना हाकारले आणि काय वाटेत ते करून त्या हत्तीला घरायला सांगितले

त्याच्या गळवतांनी त्या हत्तीला खारी बाजूची परळ घरेतु तो हत्ती कसा तनी निसटून जाई आणि दूर जाऊन पुन्हा पाण्यावर जावू लागे पुन्हा सीधाराची गळवते जवळ जाऊन त्याला घरण्याचा प्रयत्न करू लागली पुन्हा तो हत्ती निसटला आणि दूर जाऊन पुन्हा ताबत असलेला दिसला परंतु या प्रयत्नात गळवते आपली नाट चुकून खोल समुद्रात जाऊन पांचली दुर्बेदान त्याच वेळी सूर्यास्त झाला आणि तैषदघात एक मोठे दादळ आले आणि गळवताना ओढून घेऊन गेले थोड्यावेळाने सर्व गळवते एका खडकावर आदळली आणि फुटून त्याचे तुकडे तुकडे झाले, माल व यात्री सर्व पाण्यात बुडाले

गळवताच्या पाण्यावर तरंगणाऱ्या कळपा भरून चंद्रमौदागर व सहा नाविक तरंगत

स्वतःचा जीव' बांधवून दोन दिवसांनी एका अपरिचित झोंगराळ किनाऱ्याला पोचून लागले. भुकेने व तहानेने त्यांचा जीव कासावीस झाला होता त्यांनी बाऱ्यात खाली पडलेले नारळ आपटून फोडले व आपली तहानभूक अल्प का होईना, भागविली.

ते सात जण ज्या वेटावर पोचले होते ते दीप समुद्राच्या कातळीपासून अरेब उघी-वर होते त्यावर झाडी भरपूरच होती आणि आकानाच्या शिबणारे उंच वृक्ष होते त्यांच्यावर चढणे तर अशक्यच होते त्यांनी खूप हिडून पाहिले तेव्हा त्यांना प्राचिनेकडील आगारात एक बिळासारखा

दिसले. तो एका गुहा होमी आणि गुहेच्या तोंडावर पाहारेकरी उभे होते.

त्या अंतोळखी सात जणांना पाहताच पाहारेकऱ्यांनी कैद केले आणि गुहेत सिकन बोगद्यासारख्या काटेने आपल्या राजधानीच्या गावात धऊन गेले त्यांची भाषा चंद्रसोदागराकडे कळत नव्हती. चंद्रसोदागर व त्याचे साथी नाविक गावातल्या रस्त्याने चालत असतां चकित होऊन पहात होते, त्या राजधानीतली संपत्ती आणि वैभव पाहून चंद्रसोदागराचे व त्याच्या साथी-वारांचे डोळे दिपून गेले. सध्याकाळच्या सुगारास पाहारेकऱ्यांनी आपल्या कैद्यांना तुरपात टाकले.

दुसऱ्या दिवशी पाहारेकऱ्यांनी आपल्या राजासमोर आपल्या कैद्यांना उभे केले चंद्रसोदागर आणि त्याच्या साथी खलाशांनी बांधून राजाला नमस्कार केला. ते पाहून राजा खूष झाला.

राजाने त्यांना आपत्प्राभाषत विचारले— 'तुम्हाला काय पाहिजे?' चंद्रसोदागर आपल्या भाषेत उत्तरला— 'आपण काय म्हणायला ते आम्हांला कळले नाही.'

त्यांना परस्परांची भाषा बघत नव्हती आतां राजाने मुक्यासारखे खुणत बोलायला सुरुवात केली. चंद्रसोदागराने खणतच त्या

प्रश्नाची उत्तरे दिली त्याने खुणेने राजाला सांगितले की तो व त्याचे साथी समुद्रात अपघातात सापडले आणि कसाबसा जीव बांधवून त्यांच्या द्वीपात आले. सुदैवाने ते सर्व राजाला कळले.

राजाने एक प्लास व पाण्याचे बांडे मागविले आणि पैला तंतोतंत भरले एवढे त्यात पाणी ओतले. नंतर त्याने त्या नव्या सात जणांच्या अगठघापेकडे वळून त्या पाण्यात टाकविल्या पैल्याबाहेर पाण्याचे जोघळ पाहू लागले राजाला खुणेने असे सांगायचे होते की पैल्यातल्या पाण्यासारखे राजधानीत लोक भरले आहेत आणि जास्त लोक आले तर राजधानीत इतकी गर्दी होईल की अशांतता पसरेल.

हे पाहून चंद्रसोदागर व त्याचे साथी थोडे हुताश झाले परंतु त्यांची कीव येऊन राजाने त्यांना गावात फक्त दोनच दिवस राहायला परवानगी दिली.

एक खलाशी चंद्रसोदागरला म्हणाला— "आपण एक नवे जहाज तयार करून स्वदेशी जाईपर्यंत याच द्वीपात राहायला काही मार्ग निघतो का पाहू!"

"मी तोच विचार करतो आहे." असे सांगून चंद्रसोदागर त्याच्या साथी मित्रांना बरोबर घेऊन राजधानी पहायला निघाला ते फिरत फिरत बाजारातल्या एका दुकाना

समोर उभे राहले. त्या दुकानात घरात लागणाऱ्या सर्व वस्तू मिळत होत्या त्या वस्तू पाहून चंद्रसोदागरला एक शोष्ट सुचले.

त्याने लगेच आपल्या हातातल्या तीन अगठघापेकी एक अगठी पहाण ठवून एक लांब नळो असलेले लहानसे फनेल आणि एक काचेचा पैला विकत घेतल्या.

त्याच्या साथी मित्रांनी विचारले— "क्याला हो?"

'तुम्ही पहात रहा संमत!' चंद्रसोदागर म्हणाला.

तां आपल्या साथीमित्राबरोबर दरबारात गेला त्याच्या हातात फक्त तो काचेचा

पला होता. फनेल खिशात लपवून ठेवलेले होते त्याने राजाला समस्कार करून सांजारच्या खोलीत काही वेळ जायला परवानगी मागितली. राजाने अनुज्ञा दिल्यावर तो आपल्या मित्रांवरोबर एका भांड्यात पाणी घेऊन आत गेला. काही वेळ आत राहून तो बाहेर आला आणि त्याने महाराजांना आत बोलाविले.

राजा आत आल्यावर चंद्रसोदागरन आपली एक अगठी आणि बापल्या सहा मित्रांच्या अगठ्या एकूण सात अगठ्या एकत्र करून काठापर्यंत पाण्याने भरलेल्या त्या पेत्यात सोडल्या. एक बेंबभरमुठ्ठा पाणी बाहेर सांडले नाही. पेलाभर पाण्याने मातही अगठ्यांना आत रहायला जागा दिली.

राजाने सोदागराच्या कौसल्याचे कौतुक रेल्यासारखे स्मित करीत त्याची पाठ बापटली. नंतर राजाने आपली एक अगठी काढून सोदागराच्या वस्त्रास देत बंग्याला काही ठरी कानात सांगितले. मध्यान

खुर्णन व हाविभाव करून आमच्या राजधानीत पाहून तितके दिवस रहायला महाराजांनी सर्वांना परवानगी दिली असल्याचे सांगितले.

चंद्रसोदागरला बोलीची जादू केंस होती त्याचा उपयोग त्याला व त्याच्या मित्रांना

त्यांना खोलीत काय करू? त्यान पेत्याचा काठ फडकवून खांगला पुसला. काठावर पाणी किंवा दुसरे काही राहू दिले नाही. नंतर त्याने त्या फनेलात पाणी ओतून हळूहळू बळी द्वारे पेत्यात सोडले. तेव्हा त्याने काठला बेंबभर बेलीत पाणी लागणार नाही याची काळजी बाळगली. त्याच्या जादुतली तीच मुख्य वाद होती. पेत्याच्या काठाला थोडा ठरी ओल पणा राहाला असता तर पाण्याने ओघळ पेत्याबाहेर आले असते. त्याच प्रमाणे पेत्यात अगठ्या सोडतांना पाणी हलू दिले नाही आणि पेत्याचा काठ भिजू दिला नाही.

१६१. प्राचीन स्मशानाचे अवशेष

किंग्मिया वेषकल्याच्या ईशान्येकडील प्रवेशात रेल्या वर्षी (१९७४) एक प्राचीन स्मशान बाळगून माले बाहेर टाकल्या नंतरचिन्तकी टेकडी म्हणतात. या जमी कालापा आर्या यांचीची भांडी, सोन्याचे घोडे, सोडखो बगैरे वस्तू मिळाल्या आहेत. या दोन हजार वर्षांपूर्वी तयारिल्या घोड कारागिरांनी केलेल्या आहेत. ही सर्व रत्नजडित आभूषणे कोणत्यातरी तयारिल्या राणीची नसतील लसे अनुमान आहे. या चित्रात दाखविलेले कौशल्य बांगले विवून घेईन

दीन मित्र

कार पूर्वी अजीकता नावाच्या एका मुनीजवळ दोन मित्र होते त्यांपैकी धुनवण हा अत्यंत कृषी होता त्याचे त्याचा सहाय्याची रोहित याच्याशी या ना त्या कारणावरून सदा न कदा भांडण होई. म्हणून रोहित त्याच्यापासून थोडा दूरच राहिला. अजीकता मुनींना आश्चर्य वाटले की त्यांचे दोन्ही शिष्य परस्पर मैत्रीने नेहमी रहात ते परस्परांपासून दूर राहू लागले. त्यांना या गोष्टीचे फारच आश्चर्य वाटले म्हणून त्यांनी एक दिवस रोहितला बोलावून विचारले—“काय रे, तुम्ही दोघं परस्परांशी ओळख नसल्यासारखे दूर दूर कां राहता? वृ एका वर्षांनी मोठा आहेस म्हणून मी तुलाच विचारलं

रोहित म्हणाला— काही नाही, त्याला राग फार संतो खोष मिळूनमिसळून राहतात होतो, परंतु लहानसहान गोष्टीबद्दल

भावने च्यायला लागली त्याचा राग समसं दोघांमै आपल्याला सुडा कपाचित येईल म्हणून मीच दूर राहू लागलो

“त्याच्यावर तुझ्या मनात प्रेम आहे एवढे त्याला कळले की पुरे। संसर्गदोघाची मुला जशी भोक्ती आहे तसा तुझा ज्ञान स्वभाव संसर्गाने त्याला मिळणार नाही कसावरून? त्याचे उदाहरण म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. ऐक.” असे सांगून अजीकतामुनी गोष्ट सांगू लागले.

एका गावी रमानंद व सीमानंद नावाचे दोन शेतकरी मित्र रहात होते दोघे परस्परांना व गावातल्या लोकांना सहाय्य करीत, गावकरी त्यांना जुळे मित्र म्हणून ओळखत.

पुढे एका झुल्लक कारणाबद्दल दोघां मित्रांच्या मनात नद उत्पन्न झाला आणि हळू हळू दोघांचे परस्परांशी वैर वाढत

गेलं, त्यामुळे दोघांचे थोडे फार तुकसानसुद्धा झाले. त्यांनी भावकायना पूर्वीसारखी मजत करण्याचे सोडून दिले. मित्रता असली की कोणी तिन्हाईत ती वाढविण्याच्या भागवडीन पडत नाही परंतु वैर असेल तर ते वाढविणारे पुष्कळ विघ्नसंतोषी निघतात गावातल्या विघ्नसंतोषी लोकांनी त्यांचे परस्परांविरुद्ध काम भरायला घुरवात केली म्हणून परस्परांमध्ये सत्य स्थापित होण्याची सक्क्यता राहिली नाही

अशा परिस्थितीत गुरुनाथ नावाच्या एका बडीलबाच्या गृहस्थाची दोघां मित्रांत गुन्हा मैत्री स्थापन करण्यासाठी एक उपाय योजला.

गावात सर्वत्र अशी बातमी पसरली की, गावाबाहेरच्या एका पारावर एक योगी आला आहे. तो सर्वांच्या मनातले व्याधी दूर करतो शारीरिक रोयसुद्धा दूर करतो कित्यकांनी त्याच्या दर्शनास जाऊन आपल्या मनातल्या गोष्टी सांगितल्या व त्या योग्याने योगबलाने व इतर रीतीने त्यांचे मानसिक अंतर शारीरिक रोग दूर केले.

रमानंद देखील त्या योग्याच्या दर्शनाला गला योगीत्याला म्हणाला—“बला तुझ्यात एक विशेष गुण दिसतो आहे. वृ कोणाला प्रेमाने भेटलास व आलिंगन केलेस तर तो सन्ध्य खूप श्रीमंत होईल. त्याच्यामुळे

तुलासुद्धा मोठा कायरा होईल. परंतु तू ज्याला आलिंगन करणार तं सन्ध्य तुझं बरे व्हावे हा विचार सदा मनात बाळग- पारा असला बाहिजे तेव्हा आलिंगन करताना तो विचार तुझ्या मनात असला पाहिजे”

नंतर रमानंद कोणाला बरे आपण जवळचा समजून आलिंगन करावे याविषयी विचार करू लागला. त्याला तशी कोणी व्यक्ति दिसली नाही. सीमानंदाची वैर असले तरी तोच एकदा आपला स्वरा हितैषी आहे, हे त्याला वाटलं.

मध्यंतरी सीमानंददेखील त्या योग्याला भेटायला गेला. योगी त्याला म्हणाला—

“तुला कोणी मैत्रीभावाने आलिंगन केलं तर तुझे सर्व मानसिक व शारीरिक कष्ट दूर होतील आणि तू श्रीमंत होशील, परंतु तू फक्त होऊन कोणाला आलिंगन केलंय तर तो तुझ्या डोळ्यादेखत मरण पावेल.”

आपल्याला मैत्री सावाने कोण आलिंगन करतो? योगीच्या विचार करीत सीमानंद आणि रमानंद आलिंगन करण्या लायक कोण शोधली आहे याचा विचार करित रावभर भटकले म्हणून दोघांच्या अनपेक्षितपणे दमनतेनवा भेटी झाली.

सीमानंद बरोच चाट याहीत्यावर विचार करू लागला हा रमानंद मंथ्याशिवाय मला स्वतः होऊन आलिंगन करणारी कोणी व्यक्ती भेटेल की नाही याचाच वाटते आहे असा विचार करून त्याने रमानंदाला आलिंगन केलं. आपल्याला सांगितलं तसेच सीमानंदाला सुखा योग्याने सांगितलं असावे, असा विचार करून रमानंद सीमानंदाला त्याचे बरे व्हावे या विचाराने मैत्रीभावाने भेटला.

नंतर दोघे परस्परांला घालून नेहमी योग्याने दोघांना विरगिराळ्या तऱ्हेने सांगितलं असल्याचे कळलं. म्हणून दोघे योग्याला भेटायला गेले.

सीमानंद योग्याला म्हणाला—“मी दुर्बुद्धीने रमानंदाला मरण पावे या विचाराने त्याला भेटलो परंतु आतां वाटते की तुम्ही त्याला काही तरी करून दाखवावे.”

‘भिण्याचे कारण नाही’ हा पहिल्या-सारखा त्याच्याची प्रेमाने वागलास तर त्याच्यावर कोणतेही संकट किंवा वाढांतर घेणार नाही. दोघांमध्ये पुन्हा सख्ख व्हावे म्हणून मी ही युक्ती काढी होती” असे सांगून गुन्नाथाने आपला योग्याचा वेध काढून फक्त दिला.

त्यानंतर रमानंद आणि सीमानंद दोघां-मध्ये पुन्हा पहिल्यासारखी मैत्री व सख्ख व्यापन झालं.

ती गोष्ट ऐकून रोहित म्हणाला—“आजपासून मी शुनकांपुढी पूर्वीसारखाच प्रमान वागन.”

रत्नहार

सुंदरपूर नांवाच्या राज्याचा माघन नांवाचा एक अधिपती होता तो हुशार व प्रजावत्सल राजा होता त्याला दोन राण्या होत्या. एकदा त्याच्या दर-बारात एक परदेशी जव्हेरी रत्नहार विकायला घेऊन आला. माघनने त्याच्या जवळचा एक अत्यंत सुंदर व मूल्यवान रत्नहार विकत घेतला आणि तो आपल्या मोठ्या राणीला प्रमाणी भेट म्हणून दिला त्यामुळे घाकटी राणी सवतीमत्सराने आतल्या आत जळपळत राहिली त्या रत्नहाराची बातमी जवळपासच्या राज्यात पसरली.

माघनाच्या पदरी विनाय नावाचा एक मंत्री होता. त्याला एकुलती एक मुलगी होती परंतु ती मुकी असल्याने तिच लग्न होऊ शकले नाही ते मंत्र्याच्या आयुष्य-भराने एक दुःख होते.

एकदा राज्याच्या राज्याचा मंत्री भवा नकपणे लव्याजम्यापह विनायाच्या बरी आला आणि एकांवात विनायाला भेटून म्हणाला—“मी एका बटीवर तुमच्या मुलीला आपली सून करून घ्यायला तयार आहे तुम्ही आपल्या मोठ्या राणीसार-कारांचा नवीन रत्नहार मिळवून आम्हाला दिवा पाहिजे.”

विनायाला ते काही कळत नाही, चकित होऊन विचारू लागला “काय म्हणता? राणी सरकारांचा हार मला कसा काय मिळणार?”

तो म्हणाला—“ते सर्व मला काही कळत नाही तो रत्नहार मिळाल्याशिवाय हे लग्न होणार नाही.”

विनाय हा एक स्वामिश्रित मंत्री होता तो राणी आपल्या बायकोला म्हणाला—

‘तो मंत्री फक्त त्या रत्नहारासाठी आपल्या मुलीला सून करून घ्यायला तयार

आहे, आपल्या मुलीचे लग्न झाले नाही तरी च्याळेल परंतु मी राजद्रोह कदापि करणार नाही.”

त्रिनाथ आपल्या बायकोशी हे सर्व बोलत असतां वैष पाळतून फिरत असलेल्या राजाने वाहेरून ते ऐकले राजाने विचार केल्या, काय वाटेल ते झाले तरी मला स्वाभिमानत मंत्र्याच्या मुलीचा विवाह झालाच पाहिजे असा विचार करून तो मंत्र्याच्या घरात स्थिरा

मंत्र्याने राजाला न बोळखून विचारले—
“कोण रे तू?”

“खरे सांगायचे झाले तर मी एक चोर आहे मी चोरी करायला तुमच्या

घरात शिरलो आहे. मला तुमचा लग्न झालेले ऐकून मला एवढे कळले की तुम्ही दोघ आपल्या मुलीच्या लग्नाची काळजी करीत आहात तुम्ही हे स्वतः हातचे पाऊ देऊ नका मी काही तरी करून राणीच्या तो हार वाणून तुम्हांला देतो.” चोराच्या वेपाराला राजा म्हणाला.

“नाही, नका मला तो हार थला त्याची मुळीच गरज नाही” मंत्री म्हणाला.

“तुम्ही माईगदीत असा अविचार करून मुलीच्या आपुण्याचे मातेरे करू नका चोरी मी करणार, तुम्ही नाही आणि ती मी तुमच्या हितासाठी करणार आहे स्वार्थासाठी नाही” राजा म्हणाला त्रिनाथची बायको तब्याला म्हणाली—
“काय हरकत बाहे ह्या तुम्हाला? मुलीचे लग्न झाल्यावर आपण स्वतःच जाऊन महाराजांना सर्व सांगू आणि थोडे बरे भोगवा लागेल तो भोगू!”

मोठ्या कष्टाने त्रिनाथ कबूल झाला दुसऱ्या दिवशी राजाने एक हुशार सोनाराला बोलाविले आणि एक गुप्त जागी त्याला बसवून एक जाळवट्याच्या बात त्या रत्नहारासारखा नकली हार तयार करविला त्याला चांगले पारितोषिक देऊन निरोप दिला त्यानंतर वैष पाळतून राजा तो नकली हार मंत्र्याला देत

म्हणाला—“आतां तुम्ही मुलीचे लग्न आनंदाने करून टाका”

मंत्र्याच्या मुलीचे लग्न विविधपणे पार पडले. राजाने स्वतः लग्नप्रसंगी हुशार राहून बसून राख बसून व आभूषणे जवळ ठेवून बिली आणि आनंदाने आपल्या घरी परतला

त्यानंतर राणीन राजाला आपला खरा हार दाखवित विचारले—“महाराज! या हारात पूर्वेसारखी चमक राहिली नाही”

राजाने त्या रत्नहाराची पारख करविली व राजाला तां हार नकली हार्यांचा असल्याचे कळले. राजाच्या संशय आला की आपण नकली समवून खरा हार तर मंत्र्याला नाही दिला? तेव्हा राजा चोराचा वेप करून व आपल्या क्षिपापांना सुद्धा चोराचा वेप करायला सांगून मंत्र्याच्या राज्याच्या मंत्र्याच्या घरात धरला

तब जो माल हाती लागला त्यात रत्नहार होवा परंतु तोसुद्धा नकलीच होता. तेव्हा त्याच्या माथचे गुप्त रत्नहारा कळले

दुसऱ्या दिवशी त्रिनाथने राजाला भेटून निवेदन केले—“महाराज! आमच्या व्याहाराच्या घरात जिल्ह चोरांनी सर्व रत्ने व आभूषण चोरून नेली आहेत. त्यांत माझ्या

हातून त्याहून बोर अपराध पडला आहे मी खणीसरकारांचा हार एका चोरा करवी चोरी करवून तो आपल्या जावयाला भेट म्हणून दिला. म्हणून मला पश्चिंत पडे करावा

राजा मंत्र्याला म्हणाला—“तुम्ही नाही ना चोरी केलीत? आपल्या व्याहाराच्या घरी जे माल चोरीला गेला आहे, तो मी घोषून त्यांच्याकडे पोचता करण्याचा यत्न करतो” असे सांगून राजाने मंत्र्याला निरोप दिला

त्यानंतर राजाने सोनाराला बोलवून विचारले—“तू मला जेव्हा नकली रत्नहार करवून दिलास त्या वेळी खरा हार परत

मला नाहीस? एक नकली हार करून विलास असे भव्य जारवे? खु खरं खरं सांगितले नाहीस तर तुला तुळावर चढवीन!"

सोनाराने राजाचे पाय धरले आणि म्हणाला—"महाराज! मला समा करावी. मी दोन नकली हार तयार केले अत पुरातून धाकट्या राणीसरकारांच्या दासीने मला भेटून मला पुष्कळसे नवीन विल आणि एका एवजी दोन नकली हार तयार करायला सांगून ती गोष्ट गुप्त ठेवायला सांगितली, मी नकली दोन आणि सरा एक असे तीन हार एका पेटीत ठेवले मला वाटत होते की छोट्या राणी-सरकारांनी कुसरा नकली हार उचलून नेता असारा आणि मी वरलेलं दोन हार पेटीत ठेवून आपणास दिलं"

राजाने सोनाराला निरोप दिला आणि छोट्या राणीची दासी मंजरी हिला बोलावून दहा शिशा वर्गरेच्या धमन्या दिल्या. तेव्हा जाबरून जाऊन तिने सोनाराचा

फसवून सरा रत्नहार घालून त्याचे कबूल केलं आणि तो हार छोट्या राणी-सरकारांकडे भसत्याचे सांगितले

राजाने धाकट्या राणीला ही लबाडी करण्याचे कारण विचारले तेव्हा ती म्हणाली—"महाराज! सर्व बायकांना रागिन्यांचा व सुतर वस्त्रांचा मोह असतोच त्यात सक्तीला मिळाले ते आपल्याला मिळाले नाही हे मला पाहूनले नाही वण आपणांमजळ बोलून विचारण्याची मला हिमत नव्हती आपण कधी माझी किर्ती केलीच नाही म्हणून मला हा डाव टाकाना लागला. आपणाला माझा ह्या अपराध अक्षम्य वाटत असल्यास आपण जांगाल ती शिक्षा भोगायला मी तयार आहे.

राजा शाहणा व विवेकवान होता म्हणून त्याने आपली चूक कबूल केली आणि त्याच सोनाराकडून अगदी तसाच दुसरा हार तयार करवून धाकट्या राणीला देवविला.

न्यायमुक्त मजुरी

गोपाळरावांच्या कडं मोठा चौकरी करवीचा वधव होता. स्वता त्याने कार मुकडे कळवून होते. त्याने दमड नावाच्या गवडघाला बोलावून ते काम दिले.

ज्याने एक तासभर मेहनत करून त्या लांबीच्या एका कोपऱ्यातला चौकोर तुकडा काढला आणि निघून गेला. म्हणून गोपाळरावांनी लवू गवडघाकडून बाकी तीन चौकोर तुकडे काढून दिले.

नंतर गोपाळरावांनी मजुरी म्हणून द्यावना एक रुपया दिला आणि लवून तीन रुपये दिले.

तेव्हा दमडने विचारले—"मी एक तासभर काम केले आणि लवून वना एक रुपया तासभर काम केले परंतु मजुरी मात्र त्याला तीन रुपये आणि मला फक्त एक रुपया का? गोघाना होत दोन मिळाले पाहिजेत."

गोपाळराव म्हणाले—"तू एक तुकडा कापून काढलास म्हणून तुला एक रुपया दिला, त्याने तीन कामे म्हणून तीन दिले. दोन दोन दिले तर ते बरोबर होणार नाही अन्याय होईल."

तेव्हायत दमडाचरावांनी तिकडून जाताना त्याचे बोलणे ऐकले होते, ते म्हणाले—"दावांनी सारखेच काम केले नाही का? एकाचे एक कोपरा कापला आणि दुसऱ्याने दुसरा कापला. तो कापला म्हणून दोन कोपऱ्यांचे तुकडे आलीवाड झाले."

तेव्हा गोपाळरावांना कळले की दोघांचे काम सारखेच होते.

एका गानी विठू नावाचा एक गरीब संतकरी रहात असे त्याच्याजवळ फक्त एक एकर जमीन होती आपल्याच गावाच्या गणसोटकडून रवाने काही कर्ज काढले आणि कर्जाची रक्कम फडक्यासाठी म्हणून आपली एक एकर जमीन त्याला दिली.

आता विठूजवळ स्वतःची अशी फक्त एक दुभती माग सैबकी उरली विठू गाईचे दूध गणसोटकडून रतीवाने देत असे आणि त्याच्या दुकानातून कणीक हाळ घेते विकत घेत असे

काही दिवसांनी गणसोटचो नजर विठूच्या गाईवर गेली. त्यानं विचार केला की गाय आपण घेतली की विठूला कणीक, हाळ घेते वस्तू रोख पैसे देऊन विकत घ्याव्या लागतील व आपल्याला आपली नास्त फायदा होईल.

एकदा मुळठधार पाऊस पडला गाईला बाहेर नशावला तेव्हा विठूला अवाक्य वाटले. दिवसभर पोठ्यातच बांधून ठेवावे लागलं गोठघान गवताची एक काडीदेखील नव्हती. त्याला त्या दिवशी रात्रभर झोप आली नाही उद्या गाईन दूध दिले नाही, तर रतिबाचे दूध कसे घालायचे?

परंतु रात्री गाव दावे सोडून गणसोटच्या शेतात शिरली. तिने पोठभर खाऊ घेतल्यावर ती मोष्ट विठूला कळली परंतु आता काय करणार?

दुसऱ्या दिवशी उषाडलाच गणसोट चार चौथा मावकान्यांना बरोबर घेऊन विठूच्या घरी भोंडायला आला. म्हणाला तुझ्या गाईनं माझ्या उभ्या पिकाचा नाश केला. वर्षभराची कमाई एका रात्रीत फक्त केली तुझ्या गाईने

विठून विचारल्यावर इतर गावकरी म्हणाले "गणसोटचे म्हणणे आम्हाला तरो बरोबर वाटते"

गणसोट तीन संधी पहात होता. म्हणाला- 'माझ शेत म्हणजे रान वाटलं काय तुला दोनशे रुपयांवर दुकसान माले आहे उभे पोक नष्ट झाले"

गावकरी म्हणाले-"तू आपली गाय देऊन टाक गणसोटला आणि आपली माग सोडवून घे" गणसोटने त्यांना तेच पडवून ठेवले होते

गणसोटने गावच्या पाटलाकडे तक्रार केली पाटलाने सर्व मोष्ट एकून निवाडा दिला म्हणाला-"विठू! तुझ्या निष्काळजी-पणामुळे गणसोटचे उभे पोक नष्ट झाले

नकसान भरपाई जातर तू आपली गाय गणसोटला दिली पाहिजेत'

गावकऱ्यांनी तो निवाडा बरोबर असल्याचे सांगितले

निरुपाय होऊन विठूने आपली गाय गणसोटला दिली आणि आता पुढे काय या विचारात तो कपाळावर हात धरून बसला. तो घरी आला खरा, परंतु त्याला काही सुख नव्हते पाटलाने आपल्यावर घोर अन्याय केला आहे असे त्याला मनापासून आदले. तेवढ्यात त्याला एक मोष्ट आठवली त्या देशाचा न्यायाधीश कार

घोर मनाचा म्हणून प्रसिद्ध होता. म्हणून विठूने त्याच्याकडे जाऊन न्याय मागवचे ठरविले

न्यायाधिशाने विठ्ठल गावहाण सातपण एकूण घेतले व विठ्ठला घरची स्थिती आणि गणेशोत्तरी त्याचा कसा संबंध होता याविषयी चवकशी करून घेतली तो गोड-वाच्यात म्हणाला- 'विठ्ठ! तुझ्यावर हा अन्याय झाला आहे, यात शका नाही मी तुझ्या फिरप्रादीसंबंधी सर्व चवकशी करतो मी उद्यां गणेशोत्तरी व त्याच्या बाकीदारांना हजर रहायला समस्त पाठविणो उद्यां व पुन्हा याच वेळी न्यायालयात ये.'

दुसऱ्या दिवशी सर्व लोक न्यायालयात हजर झाले. न्यायाधिशाने सर्व गोष्टींची चवकशी करून विठ्ठला विचारले- "तू दावे कोठून विकत घेतलेस?"

विठ्ठले गणेशोत्तरी कडून विकत घेतल्याचे सांगितले.

नंतर त्याने गणेशोत्तरी विचारले- 'तुझ्याकडून व दावे विकत घेतले होते का?' त्याने होकार दिला त्याने गणेशोत्तरी विचारले- "तुझ्या शेताच्या चारी बाजूला भित्त आहे की कांटेरीकुंपण आहे?"

गणेशोत्तरी म्हणाला- 'कुंपण वगैरे काही नाही'.

नंतर न्यायाधिशाने सर्व गोष्टींचा विचार करून निवाडा दिला की, विठ्ठला गावहाण शेताची नासाडी केली हे खरे आहे. परंतु दावे करून घ्यायला सुभावे असल्यामुळे तुटले. याशिवाय कुंपण नसल्यामुळे गाय शेतात शिरली. तेव्हा विठ्ठला निष्काळजीपणापेक्षा गणेशोत्तरीचा निष्काळजीपणा जास्त दिसून येतो. त्याने कांटेरी कुंपण शेताच्या चारी-बाजूला लावण्यास हवे होते थोडक्यात म्हणजे गणेशोत्तरी शेताच्या नासाडीला मुकयत जबाबदार आहे. गणेशोत्तरी या जबाबदारपणाबद्दल विठ्ठला शिक्षा करणे अन्यायाचे आहे म्हणून गणेशोत्तरी विठ्ठला गाय परत करावी.

एकूण, शंवटी विठ्ठला न्याय मिळाला आणि त्याची गाय त्याला परत मिळाली. विठ्ठल आनंदाने घरी परत गेला. गणेशोत्तरी भाव भाव झाली झाल्यासारखे वाटले.

पालक

सुमारे शंभर वर्षांपूर्वी श्रीगुर नामक गावचे रघुनाथराव इनामदार नावाचे एक जमीनदार रहात होते. ते उदार व दानी हात रघुनाथरावांचे ओदार पाहून गावातली इतर श्रोत मंडळीदेखील उदार होऊ लागले.

त्याच गावी गोपाळशेट नावाचा एक श्रीमंत सावकार रहात असे तो झ्यानाने गोरगरिबांना कर्जे देई आणि त्यांना पिलून काढी.

एकादा अतिवृष्टीमुळे पिकांची नासाडी झाली गरीब लोक भुकेने पटापट मरू लागले रघुनाथरावाने त्यांच्याबद्दल होते नव्हते ते गोरगरिबांना वाटून दिले.

परंतु एकट्याने घन सर्व सावाला कसे पुरवणार?

परंतु रघुनाथराव इनामदारांनी इतर श्रीमंतांना मदत करायला सांगितले तेव्हा

सर्व म्हणाले- "आम्ही करून करून किती मदत करणार? गोपाळशेटने आपली तिजोरी उघडली तर सर्व गाव वाचेल." रघुनाथरावांना एक युक्ती सुचली ते गोपाळशेटला भेटून म्हणाले- 'शेटजी मला पाच हजार रुपयांची गरज आहे. परंतु तुम्ही ती रक्कम कर्जे म्हणून देण्याऐवजी मला तुम्ही दान केले आहे, असे एका कागदावर लिहून आ मी सध्याकाळी ती रक्कम तुमची तुम्हाला परत करीन.'

परंतु गोपाळशेटला कळवा की, ही रक्कम दान म्हणून लिहून घेण्याचा हेतू काय आणि सध्याकाळी परत करीन म्हणताहेत हे काय? त्याने लगे विचारलेहि.

इनामदार हसित करून म्हणाले- "शेट-साहेब! सर्व लोकांचा तुमच्यावर आशेच आहे की तुम्ही कधी दान करीत नाही, तेव्हा तुम्हीच इतकी मोठी रक्कम दान

म्हणून दिलीत तर इतर लोक तुमची बरोबरी करण्यासाठी चढाओढीने मोठ्या रकमा दान देतील. लोक ज्याची मृत आहेत, इतर लोकांकडून दान मिळाले की तुमचे पांच हजार मी बाबूला काढून ठेवून ते सध्याकाळपर्यंत परत करीन वरलेली रक्कम गौरशरिबांना वाटायला पुरेल. परंतु या दानधर्माचे पुण्य एक पैचा खर्च केल्याशिवाय मिळत नाही."

गोपाळशेट खूष झाला. त्याचे पांच हजार रुपये तिजोरीतून काढून दिले आणि एक चिट्ठी लिहून ती रक्कम दान केल्याचे जख्खीर केले. त्याचे इनामदारांना माग घेतात त्यांच्याकडून की सध्याकाळपर्यंत सर्व रक्कम परत केली पाहिजे.

गोपाळशेटने लिहून दिलेली चिट्ठी दाखवून इनामदारांनी गावातल्या इतर श्रीमंतांकडून मूकळ पैसे वसूल केले आणि गरीबांना वांटले. सध्याकाळी गोपाळशेटला त्यांची रक्कम परत द्यायला गेला म्हणाला—"शंढी! मला वाटले होते तसे

तुम्ही दिलेली रक्कम मूकळ मी गावातल्या श्रीमंतांकडून मोठमोठ्या रकमा वसूल केल्या. तुमच्या ओरायनिंग मी आभारी आहे. तुम्ही आपली रक्कम परत घ्या."

परंतु गोपाळशेटने ही रक्कम परत घेतली नाही इनामदारांना आश्चर्य वाटले त्यांनी गोपाळशेटला विचारले—"का हो चेत नाही?"

गोपाळशेट म्हणाले—"इनामदार साहेब! तुम्हाला माहीत नसेल पाह्या या वानाचो गोष्ट एकूण किती लोक आज मागे अभिनंदन करायला! मला आयुष्यभरात पहिल्याने इतका आनंद अनुभवायला मिळाला दानी मागसाळाच दान केल्याच्या आनंदाची कल्पना येऊ शकत नाही. आज पासून मी खळ हाताने दान करीन हे ध्या घ्या आणि पांच हजार रुपये." असं म्हणत गोपाळशेटने आपली पांच हजार रुपये जमीनदारांना दिले.

गोपाळशेटच्या मनात झालेला हो पालट पाहून इनामदार चकित झाला.

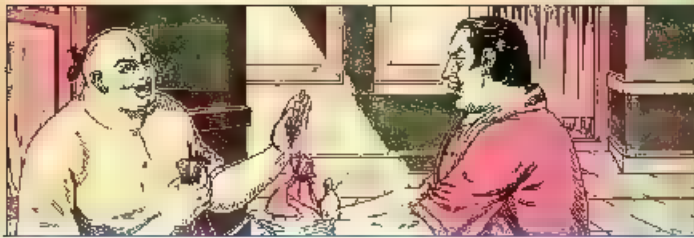

इतर बातगोपेक्षा हनुमानाच्या हातून कार्य सिद्धीसहज होण्यामागची आहे हे ओळखून सुखीव हनुमानाला बोलावून म्हणाला—

"महाबली हनुमाना! आकाशात पाण्यात किंवा भूमीवर तुम्ही गतो अशक्य आहे, हे मला कागळ माहीत आहे. तुला मुळात माहीत आहे तुला माहीत नाही वसा लोक नाही, नदी नाही समुद्र नाही की पर्वतही नाही तुला आणि गरिमा आदिक थंडमिठी प्राप्त आहेत तू बायुदेवासागरला वेगाने सन्धार करू शकतोस. या पृथ्वी तलावर शक्ती व सामर्थ्यात तुम्ही बरोबरी करू शकत असो एकही प्राणी नाही म्हणून मीतेचा शोध तुम्हाच हातून होऊ शकेल शक्ती व बुद्धी याचा देश काळ

पाहून तू उपयोग करू शकतोस पराक्रमाने हो तू अतिशयच आहेस."

सुखीवाला हनुमानाशी बसे बोलताना पाहून, सुखीव कामाची सर्व जबाबदारी हनुमानावर टाकीत आहे हे रामान ओळखले. सुखीवाला हनुमानाच्या नावित-सामर्थ्याची आपली कल्पना बसली पाहिजे म्हणून रामाची सर्व आशा हनुमानाच्या शक्तिसामर्थ्यावर एकवटली त्याने आपली अंगठी काढून हनुमानाच्या हातात दिली व म्हणाला—"हे वानरधन्वा! ही अंगठी तू आपल्याजबळ खुर्णासाठी ठेवून घे मीतेला ही चांगली माहिती आहे ही तुम्हाला जपळ पाहिली तर मीतेला तुम्ही भीती वाटणार नाही किंवा तिच्या मनात काही संशय

Fullscreen

177

50 / 64

मीतेचा शोध लाव. त्यानंतर बानर सेव दिशांना निघाले. सुधीबादिक बानरधूमवही इतक जबाबदाऱ्या सभाळण्यासाठी निवून गेले. त्यांना परत पावला एका महिन्याचा अवधी देण्यात झाला होता.

बानरसैन्य निरतिपाळया दिशांना निघून गेल्यावर राय व कश्मण बानरांना त्यांच्या कार्यात यश देवो असे चिन्हीत प्रवण पर्वतावर ते परत येईपर्यंत वाट पाहू लागले.

बिनता बरोबरचे बानरसैन्य पुर्वेला आणि मुयेपावरोबरचे पश्चिमेला गेले. आणखी काही बानर उत्तरेकडे गेले तर हनुमान, तार, अंगद आदि बानर दक्षिणेकडे निघाले. सर्व बानरांना कारही विभांना पाठवून झाल्यावर बापण रामाच्या मनाचे समाधान होईल अशी सीतेच्या शोधाची व्यवस्था केल्याचा आनंद सुखीवाला वाटला. त्यानंतर तो पुन्हा आपल्या संवयीप्रमाणे भोगविला- सात जगाला बिसरला.

सुधीवाने पाठविलेल्या बानरांनी यश लावून सीतेच्या शोधाचा प्रयत्न केला. ते जेथे जेथे जात तेथे सरोवरे, नद्या पर्वत, झाडी आदि दिवसभर हुडकून पहात आणि रात्री जमून त्या दिवशी केलेल्या कामाचा आढावा घेऊन दुसऱ्या दिवशी करावयाच्या कामाची आखणी करीत. दररोज अशातच ते झाडा-

च्या सावलीत किंवा गृहेत रात्र काढून बानर पुढच्या मुक्कामावर जात. पूर्वेकडे, पश्चिमेकडे व उत्तरेकडे गेलेले बानर सुधीवाने हांगितस्पाप्रमाणे एक महिनाभर सीतेच्या शोधार्थ हिडून निराश होऊन परतले आणि त्यांनी आतांपर्यंत सीतेचा शोध लागला नाही असे सुधीबाबा सांगितले. त्यावेळी सुधीव अंतःपुरातून नुक्ताच बाहेर येऊन प्रवण पर्वतावर रासलक्ष्मणांना भेटायला बेल्ला होता.

सर्व बानर परतले तरी सुधीवाने हात टेकले नाहीत. कारण दक्षिण दिशेला गेलेले बानरवीर अद्याप परतले नव्हते. सीतेला घेऊन गेल्या राजवदेखील दक्षिणेकडेच गेल्या होता. म्हणून हनुमान नक्कीच सीतेला भेटून येणार या गोष्टीची त्यांना खात्री वाटत होती.

हनुमान बगीरे सीतेच्या शोधार्थ दक्षिणे- कडे जात जात विध्यपर्वतावर येऊन पोचले. तो एक फार विस्तीर्ण असा प्रदेश होता. त्या पर्वतात अनेक गूहा होत्या. मोठ मोठी शिखरे त्या पर्वताला होती. अरण्या होती. मोठमोठ्या नद्या होत्या. त्या ओलांडून जाणे शक्य नव्हते. आका- शाला शिवणारे उंच वृक्ष होते. कंठमुळे व फळे खात वागणाऱ्या त्या पर्वतावरची सर्व भूमी हुडकून काढली. परंतु त्यांना यश

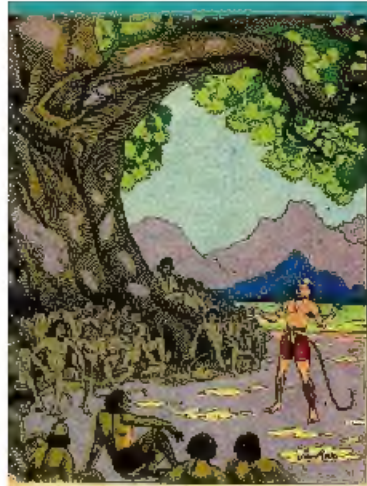
मिळाले नाही. तरी निराश न होता बानर पुढे जात राहले.

एका प्रदेशात झाडे झुडपे नव्हती की मनुष्यवस्ती नव्हती. जावे होती ती उभीच्या उभी नळून करपून गेलेली होती. नद्या अटून गेल्या होत्या. लता, पुष्प, कंठमुळे फळे काही नव्हती. प्राणी गक्षी चिटपा- खरूही नव्हते. तो प्रदेश दिशायलाच भयंकर वाटत होता.

त्या अरण्यात कडमहर्षी रहात होते. ते जेवढे मोठे तपस्वी होते तेवढेच जास्त तापट व कोपिष्ट होते. त्यांचा एकुलता एक मुलगा लहान पयात म्हणजे सोळाव्या वर्षीच वारल्यामुळे त्या कृवीनी त्या वंगलाला

गाहणार नाही. तू माझ्याकडून आला असल्याची तिची खात्री पटेल. सुध्या हातून नक्की काम होईल असे समजूनच सुधीवाने तुझ्यावर सर्व जबाबदारी टाकली. वाहे. मी वेलील तुझे शक्तिसामर्थ्य ओळखले आहे व माझ्या मनात आतां मुळीच शंका उरली नाही. तू यशस्वी होशील."

हनुमानाने ती अगंठी घेऊन आदर्शपूर्वक कपाळाला लावली व तिला आणि रामाला त्याचे चरण सिंगून नमस्कार केला. त्या- नंतर तो निघाला. तेव्हा राम पुन्हा एकदा त्याला म्हणाला-"हनुमाना, मी पूर्णपणे तुझ्या शक्तिसामर्थ्यावर अवलंबून आहे. तू आपल्या शक्तीचा पूर्ण उपयोग करून

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

52 / 64

मोठ्याने प्रहार नैला. तो एक प्रहारच त्याचा काळ ठरला. तो रक्त ओकू लागला आणि जमिनीवर आदळला. तो पुन्हा उठला नाही.

रावण तेथे व सीता त्याच्या गुहेत असेल असे समजून वानरांनी त्याची गुहा छूप हुकून पाहिली, परंतु सीता तेथे नव्हती. त्या गुहेजवळची जाणखी एक गुहामुखा वानरांनी हुडकून पाहिली. सर्व अरण्य हुडकून पाहिले. परंतु सीता कोठेही दिसली नाही तेव्हा सर्व निराश होऊन शाळाखाली बसून राहले.

तेव्हा अंगद त्यांना म्हणाला—“आपण आतांपर्यंत अनेक रातेवने, पर्वत, डोंगर, नद्या, सरोवरे, गुहा पाहिल्या, परंतु सीतेचा शोध लागला नाही. तिला उचलून नेणारा रावण कोठे आहे, हे देखील आपल्याला कळले नाही. सुपीवाची आज्ञा नमंकर आहे. आपण हताश होऊन बसलो तर काम नरणे आपल्याला अशक्यच होईल. सुस्तवणा चालणार नाही. पुन्हा एकदा हे अरण्य हुडकून पहा. सुम्ही आतां येथे आषा काढणे बरोबर नाही. याहून जाणखी निराळ्या ठेनेने काही करतां येण्यासारखे असेल तर ते सांगा.”

राजनायकमुखा अंगद म्हणाला तेव्हा म्हणाला.

तेव्हा सर्व वानरांनी पुन्हा मन लावून विध्यपर्वतातल्या अरण्यात सीतेच्या शोधार्थ प्रयत्न सुरू केला. चांदीच्या चिखरासारखे एक टोक त्यांना विध्यपर्वतात दिसले. वावर ते चिखर चढून गेले. परंतु तेथे देखील सीतेचा शोध लागला नाही. तेव्हा ते खाली उतरले आणि काही वेळ विश्रांती घेऊन पुन्हा त्यांनी शोध सुरू केला. ते विध्यपर्वतात सीतेचा शोध काढीत हिडत असताच सुपीवाने जो एक महिन्याचा अवधी दिवा होता तो संपला.

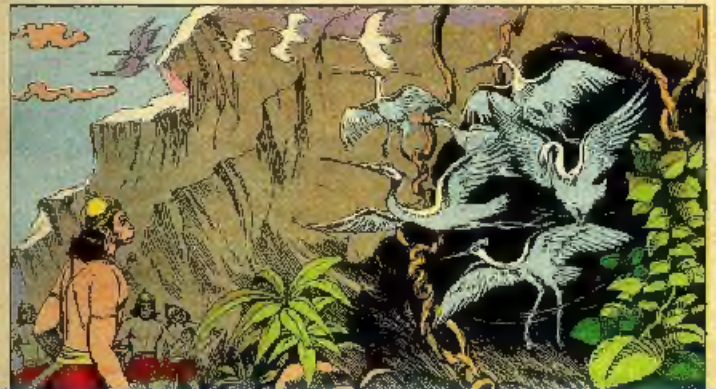
वावर सर्व विध्यपर्वत पहात पहात त्या पर्वताच्या नैऋत्य दिशेला आले.

तेथे जमलेल्या वानरप्रमुखांमध्ये हनुमान, गज, यक्ष, गरुड, शरभ, गंधमादन,

मंद, द्विविद, सुषेण, जांबवंत, नल, युवराज अंगद आणि तार नावाचे वानर धीर होते.

ते प्रत्येक गुहेत पहात एका खोल गुहे-जवळ आले. ती गुहा मयासमुराने निर्मिली होती. त्या गुहेच्या तोंडावर कटावेली वादल्या होत्या आणि आत प्रवेश करायला जागाच नव्हती. वानरांना तर भूक लागली होती आणि त्यांचा जीव कासावीस होत होता. कोठे पाण्याचा एक थेंबही दिसत नव्हता. ते फार दमलेले सुडा होते.

परंतु त्या गुहेतून बाहेर बगळे, हंस वगैरे पाण्यात राहणारे पक्षी बाहेर उडत येत असलेले दिसले. ते पाहून हनुमान वगैरे वानरप्रमुखांना आवर्ष्य वाटले, म्हणून ते त्या गुहेजवळ जाऊन पाहू लागले.

काही वेळ चालत राहल्यावर त्यांना थोडा उजेड दिसू लागला. नंतर कचन, उंबर, ताड, अशोक वगैरे वृक्ष दिसू लागले. काही फळांदाडे व फुलदाडे दिसली. कुला-फळांच्या आशाने तीं काडे बाकलेली होती. तेथे एक लहानसे तळे होते व त्यात भुवर्ग कमळे, सोनेरी मासे व सोनेरी कांसवे होती.

त्या प्रदेशात वानरांना मोठमोठ्या इसा-रती सुद्धा दिसल्या. त्यांच्या खिडक्या सोन्याच्या होत्या. छप्परेसुद्धा सोन्या-चादीची होती. घरांच्या दारात मोठ्यांची तोरणे बांधलेली होती. काही तोरणे हिप्पा-भाणिक्यांची सुद्धा दिसत होती.

या प्रदेशात व्रिसाच्या उजेडासारख्या उजेडात वानरांना वृक्ष लतांवर फुलां फळांचे घोस लोंवत असलेले दिसले. निर-निरालया प्रकारचीं गद्ये दिसली आणि रत्नजटित खुर्चा व पलंग आणि रथ विसले. जागोजागी सोन्याचादीच्या भांड्यांचे ढीग ठेतलेले दिसले. त्याच प्रमाणे जगर, कंदत, तागरमोघा, शाळा वगैरे सुगंधीद्रव्ये, पेय पदार्थ, रेशमी वस्त्रे, लोकरांची पांचरणे, व सोन्याचे डीग विसले.

वानर सीतेला शोभोत गद्या ठिकाणी आले होते तेथे त्यांना एका बागी एक स्त्री दिसली. ती महाजिनाबर महाजिना

धारण करून तपस्व्या करीत बसली होती. तिच्या सर्वांगानून एकतन्हेची ज्योती बाहेर येत होती. तिच्या पाहून सर्व वानर आश्चर्यचकित व भयभीत होऊन जागच्या जागी धनकले.

हनुमानने जवळ जाऊन वक्षपणे तिला विचारले—“हे तपस्विनी! तू कोण? ही गुहा कोणाची?” नंतर हात जोडून तिला हनुमान पुढे म्हणाला—

“आम्ही हिंदु व फिचन वमून भागून भुकेने तहलने जीव कासावीस झाल्याने काही खायाला व प्यायला मिळेल या आशेने आंठ काळोस होता तरी साहस करून या गुहेत प्रवेश केला आहे. परंतु आश या हे वन निमिले गेले. त्याने थोडी तपस्व्या सर्व जल्पवृत्त वस्तू पाहून ही एखाद्या

पक्षसाची भाषा तर तसेल असे वमूला वाटले. ही सोन्याची झाडे, ही बागी हे सोने आणि या इसारती कोणाच्या? या प्ररोवरातली ही सोनेरी कमळे कोणी निमिली? सोनेरी मांसे, सोनेरी मासे ही कोणाची कल्पना? हे सर्व पाहून आम्हांला ही सर्व माया असावी, असे वाटू लागले आहे. आम्हांला काही सांगू शकशील का?”

ती तपस्विनी हनुमानाला म्हणाली— “वसवुत नावाचा थोर राक्षस आहे. तो येथे रहात असे तो दानव जातीचा विश्व-कामी आहे.

“त्याच्या मायेने ही सोन्याची झाडे व हे वन निमिले गेले. त्याने थोडी तपस्व्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून हे सर्व

हनुमानाला पर्वत व जंगल यांची चांगली माहिती होती. तो सर्व वानरांना म्हणाला—“हे महा! या गुहेतून पाण्यातले पक्षी बाहेर येत आहेत. यावरून गुहेत आत कोठेतरी विहीर तरी असली पाहिजे किंवा सरोवर तरी असले पाहिजे. गुहेचे तोंड तर लतावृक्षांनीं घेर विसले आहे आणि आपणाला खूप तहान लागली आहे.”

हनुमानाची ही सूचना वानरांना पुरवली. ते लतावृक्षांना बाजूला साकार त्या गुहेत चिरले. आत हाताला हात विसणार नाही, इतका काळोस होता. तरी वानर वानपत आत आत होते. ते कोठे कात आहेत हे लपले त्यांना कळत नव्हते. परंतु वानर

बंधव संपादन केले. तो हेबा नावाच्या एका अप्सरेखरोबर बंधे निवास करीत असता इंद्राचा राग आला व त्याने वज्रा-मुखाचा त्याच्यावर प्रहार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवाने हा प्रदेश हेमाला दिला. मी मेरुपर्वताची कथा आहे. माझे नाव स्वयंप्रभा आहे आहे, हेमाला मिळालेल्या या प्रदेशाचे रक्षण करीत मी येथे राहतो आहे. मी हेमानी मेखीण आहे. संगीत नृत्य-शास्त्रात ती फार निपुण आहे. तिने मला दिलेल्या बराच्या प्रभावाने मला कोणी तिकू शकणार नाही. तुम्ही कशासाठी या वाज्जला फिरत आलात? प्रवेश करायला अर्जवत बळीण जगा जाली तुम्ही कसे काय आलात? तुम्ही प्रथम फळे खाऊन व पाणी पिऊन आपला सर्व वृत्तांत सांगा!''

हनुमानने काही राखून ठेवल्याशिवाय सर्व भोष्टी सविस्तर सांगितल्या. शेवटी तो तिला म्हणाला-''हे तपस्विनी! तू आम्हांला खायला प्यायला देऊन आमचे रक्षण केले आहेस. मा उपकाराची फेड

आम्ही कशा तऱ्हेने करावी, कृपा करून सांगा!''

''फार ज्ञान बोललास! परंतु मला तुमच्याकडून कोणत्याही प्रकारच्या प्रत्युपकाराची अपेक्षा नाही.''' ती म्हणाली.

हनुमाव म्हणाला-''देवी! सुदीवाने विलेला जवची संपला आहे. या गुहेतून आम्हांला स्विकार बाहेर जाता येईल असे काही तरा कर. आमचे रक्षण कर. आम्ही येथेच अडकून राहलो तर सीतेचा शोध करण्याचे काम अशुभे राहील.''

स्वयंप्रभा म्हणाली-''मी आपल्या तपो-बलाने तुम्हांला बाहेर पोचविते तुम्ही सर्व जोळे मिटून वसा.''

सर्व वानरांनी डोळे मिटून प्रोड्या वेळाने उघडून पाहिले तर ते त्या गुहेबाहेर पोचलेले होते. त्यांच्याबरोबर बाहेर स्वयंप्रभा आली होती. ती रवांना म्हणाली-''हा विध्वंसक आहे. तुम्हांला तुपकक्ष कार्यात यशस्वी होवो.''' जगा आशीर्वाद देऊन ती निघून गेली.

आमरव्याणी

सत्त्वा, निजनसंपन्न,
स्वानुक्रोशो, जितेन्द्रिय,
कृतज्ञ, स्तत्यवादी च,
राजा लोके महीयते

॥ १ ॥

[बलवान, कुलवान, आंतर्बुद्धिर्वाचियसो कर्षणा बसलेला, जितेन्द्रिय, सत्यवक्त्री जगा राजाची लोक वाखाणणी करतात.]

यस्तु राजा स्थितो धर्मे
मित्राणां भूपकारिणाम्
विध्या प्रतिज्ञां कुर्वते
को नृपसतर स्तवः

॥ २ ॥

[धर्मवर्चस्वान् करणारा आणि आपल्या उपकारकृत्यांशी असत्याचरण करणारा पुरा पावी राजा म्हणून म्हटला जातो.]

अमित्राणाम् क्वे युक्तो
मित्राणाम् संग्रहे रतः
शिवर्गफल भुक्तातु
राजा धर्मेण युज्यते

॥ ३ ॥

[शत्रूंचा त्रास करून, मित्रांचे रक्षण करणारा राजा धर्माचे काम या त्रिफळाचा उपयोग करीत आपल्या पयलि उरुस तऱ्हेने पालन करतो.]

